

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»
Факультет економіки та менеджменту
Кафедра управління і фінансово-економічної безпеки

«До захисту допущено»

Завідувач кафедри

О.Ю. Попова

(підпис)

«__» _____ 2021р.

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
освітнього ступеня «магістр»

на тему: «Фінансове забезпечення соціального захисту населення в системі економічної безпеки країни»

Виконала студентка II курсу, групи ФЕБзм-19

Спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»

Освітньо-професійна програма підготовки «Фінансово-економічна безпека»

БУРЯКОВСЬКА Марина Лук'янівна

Керівник: к.е.н., доцент, доцент кафедри УФЕБ

Марина А.С.

(підпис)

Рецензент: д.е.н., доцент, професор кафедри ЕОО

Ягельська К. Ю.

(підпис)

Нормоконтролер: к.е.н., доцент, доцент кафедри УФЕБ

Антоненко В. М.

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

*Засвідчую, що у цій кваліфікаційній роботі
немає запозичень з праць інших авторів без
відповідних посилань.*

Студент _____

(підпис)

Покровськ–2021 р.

ДВНЗ «Донецький національний технічний університет»

Факультет економіки та менеджменту

Кафедра управління і фінансово-економічної безпеки

Освітній ступінь «магістр»

Спеціальність 072 Фінанси, банківська справа та страхування

Освітньо-професійна програма підготовки «Фінансово-економічна безпека»

ЗАТВЕРДЖУЮ:

Завідувач кафедри

О.Ю. Попова

(підпис)

«__» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

(прізвище, ім'я, по батькові)

1.Тема проекту (роботи) _____

Керівник проекту (роботи) _____,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Затверджені наказом від «__» _____ 2021 року № _____

2.Строк подання студентом проекту (роботи) _____

3.Вихідні дані до проекту (роботи) _____

4.Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

5.Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

6.Консультанти розділів проекту (роботи)

Розділ	Прізвище, ініціали та посада Консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв

7.Дата видачі завдання_____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ зз/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строки виконання етапів роботи	Примітка

Студент

(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник проекту (роботи)

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Буряковська М.В. Фінансове забезпечення соціального захисту населення в системі економічної безпеки країни / Випускна кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа та страхування» (освітньо-професійна програма «Фінансово-економічна безпека»). – ДВНЗ ДонНТУ, Покровськ, 2021.

Належне фінансування системи соціального забезпечення та захисту населення сприяє підвищенню рівня й ефективності соціального захисту населення, зокрема підвищення розмірів мінімальних соціальних гарантій, забезпечення громадян якісними та відповідними європейському рівню умовами життя, зменшенню соціальної нерівності, зростання зайнятості, скорочення рівня бідності. В роботі на теоретичному рівні визначено місце системи соціального захисту населення в структурі забезпечення національної безпеки країни. В другому розділі проведено аналіз зарубіжних підходів до побудови моделей соціального захисту, охарактеризовано сучасний стан системи соціальної підтримки та захисту в Україні. Третій розділ присвячено визначенню проблем фінансування сфери соціального захисту населення, оцінці ефективності програм державної соціальної підтримки та визначенню напрямів реформування існуючої системи соціальної підтримки та захисту населення.

Ключові слова: соціальна безпека, соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні виплати, державні соціальні стандарти, соціальні програми, фінансування соціальної сфери.

Буряковська М.Л. Перспективи розвитку соціального страхування в Україні. II міжнародна наукова спеціалізована конференція «Сучасний стан та тренди розвитку фінансово-економічних відносин на мікро- та макрорівнях, маркетингові та логістичні стратегії» (Івано-Франківськ, 11 червня 2021 р.) – подано до друку.

ABSTRACT

Buriakovska, M. Financial support of social protection of the population in the system of economic safety of the country / Final qualification work for obtaining the educational Master's degree in the specialty 072 «Finance, Banking and Insurance» (educational and professional program «Financial and Economic Safety»). – Donetsk National Technical University, Pokrovsk, 2021.

Adequate financing of the social security and protection system helps to increase the level and effectiveness of social protection, including increasing the size of minimum social guarantees, providing citizens with quality and European living conditions, reducing social inequality, increasing employment and reducing poverty. The paper theoretically defines the place of the social protection system in the structure of ensuring the national security of the country. In the second section Proven analysis of foreign approaches to the construction of models of social protection, describes the current state of the system of social support and protection in Ukraine. The third section is devoted to identifying problems of financing the sphere of social protection of the population, assessing the effectiveness of state social support programs and determining the directions of reforming the existing system of social support and protection of the population.

Key words: social security, social protection, social security, social benefits, state social standards, social programs, financing of the social sphere.

Buryakovsky ML Prospects for the development of social insurance in Ukraine. II International Scientific Specialized Conference "Current State and Trends in the Development of Financial and Economic Relations at the Micro and Macro Levels, Marketing and Logistics Strategies" (Ivano-Frankivsk, June 11, 2021) - published.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	9
1.1 Системи національної та економічної безпеки країни.....	9
1.2 Соціальна складова економічної безпеки країни	14
1.3 Соціальний захист як елемент системи економічної безпеки країни.....	21
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	28
2.1 Зарубіжний досвід організації системи соціального захисту населення	28
2.2 Організація соціального захисту населення в Україні.....	37
2.3 Аналіз діяльності Селидівського управління соціального захисту населення	45
Висновки до розділу 2	52
РОЗДІЛ 3 ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ	53
3.1 Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні	53
3.2 Оцінка ефективності реалізації державної соціальної політики.....	59
3.3 Визначення альтернативних варіантів розвитку системи соціального захисту населення	65
Висновки до розділу 3	72
ВИСНОВКИ.....	73
СПИСОК ВИКОРОСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	81

ВСТУП

Соціальна сфера є основою формування та розквіту людського капіталу країни, сприяє розвитку та збереженню ресурсному потенціалу країни, визначає соціальні ризики та загрози, рівень та якість життя сучасного населення держави та майбутніх поколінь.

Оцінити повною мірою стан та перспективи розвитку фінансового забезпечення соціального захисту досить складно. Останні роки сповнені трансформаційними перетвореннями в економічній, політичній та соціальній сферах, що мають синергетичний ефект і не завжди позитивного спрямування. Уникнути катастрофічних наслідків реформ для соціальної сфери можна завдяки оперативному ухваленню важливих державних рішень відповідно до стратегічних та пріоритетних завдань забезпечення сталого розвитку соціальної системи країни. Ефективне державне управління соціальною сферою передбачає й відповідне фінансове забезпечення. Врахування об'єктивних потреб у фінансових ресурсах для розвитку соціальної сфери сприяє побудові сучасної моделі розвитку українського суспільства.

Питання соціальної захищеності та надання соціальних послуг є предметом дослідження великої кількості вітчизняних та зарубіжних науковців. Досліджуються моделі соціального захисту, ефективність програм фінансування соціальної сфери в різних країнах, місце системи соціальної підтримки та захисту в системі економічної та національної безпеки країни, виокремлюються певні аспекти соціального розвитку суспільства.

Метою випускної кваліфікаційної роботи є визначення напрямів реформування системи соціального захисту та підтримки населення.

Завдання, що були поставлені та виконані в роботі:

проаналізувати систему національної безпеки країни;

дослідити соціальну складову економічної безпеки країни;

виділити особливості соціального захисту як елементу соціальної безпеки;

проаналізувати зарубіжний досвід організації системи соціальної безпеки країни;

оцінити організацію системи соціального захисту України;

проаналізувати діяльність управління з соціального захисту населення;

визначити проблеми фінансування соціального захисту в Україні;

оцінити ефективність реалізації державної соціальної політики;

визначити напрямки розвитку системи соціальної підтримки та захисту населення.

Об'єктом роботи є система соціального захисту населення країни.

Предметом роботи є теоретичні, методичні та практичні підходи до визначення напрямів вдосконалення системи соціального захисту з метою покращення рівня її функціонування в умовах обмеженості фінансових ресурсів.

Інформаційною базою роботи є наукові положення теорії економічних систем, безпеки економічних та соціальних систем, публікації та наукові доповіді з питань організації та стану соціального забезпечення та захисту в різних країнах, дані Міністерства соціальної політики, Державної служби статистики України, матеріали мережі Інтернет.

РОЗДІЛ 1

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

1.1 Системи національної та економічної безпеки країни

Національна безпека є досить складною ієрархічно побудованою системою, яка сформувалася та функціонує під впливом чисельної кількості факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Взаємозалежність елементів системи національної безпеки визначається безперервністю та нерозривністю усіх процесів життєдіяльності індивіда, суспільства та держави в цілому.

Відповідно до Закону України «Про національну безпеку країни», національна безпека являє собою «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [36]. Основною метою системи національної безпеки є забезпечення національних інтересів України – життєво важливих інтересів, від реалізації яких залежить забезпечення державного суверенітету країни, її інноваційний розвиток, безпечні умови життєдіяльності людини та суспільства в цілому, добробут населення, розвиток підприємництва, стійкість держави.

Чисельні підходи до визначення сутності та основних завдань національної безпеки країни акцентують увагу на першочерговості інтересів соціуму (суспільства) при реалізації державою заходів із забезпечення функціонування та сталого розвитку окремих сфер. Основними напрямками державної політики із забезпечення національної безпеки є економічний, забезпечення територіальної цілісності та реформування системи державного управління.

Особливе місце в системі забезпечення національної безпеки займає економічна (або фінансово-економічна) безпека, яка формує матеріальну основу для захисту національних інтересів країни. Науковці, висловлюючи різні думки щодо значення та сутності економічної безпеки, погоджуються у визначенні її пріоритетності при розробці державної політики сталого розвитку, особливо враховуючи численні політичні та економічні трансформації.

У дослідженні [18] йдеться про значення та вплив економічної безпеки на можливість забезпечення безпеки інших складових. Зокрема економічна безпека розглядається як певний базис функціонування інших елементів, а її функціональне навантаження полягає в оцінці та пошуку джерел фінансових ресурсів для забезпечення захисту національних інтересів країни. Загострення економічних проблем, серед яких зростання тінізації національної економіки, високий рівень корумпованості влади, ухвалення державних рішень в інтересах окремих груп – лише незначна частина факторів, що негативно впливають на якісну реалізацію програм національного розвитку та захисту національних інтересів.

Особливе місце економічної безпеки в системі національної безпеки підкреслюється й в дослідженні [21]: надійність та ефективність системи забезпечення економічної безпеки є запорукою сталого соціально-економічного розвитку суспільства та захищеності національних інтересів. На думку групи авторів [11], при дослідженні національної безпеки важливою умовою є оцінювання економічної стійкості країни, оскільки вона впливає на розвиток індивіда (особистості), нації (суспільства) та держави.

При дослідженні різних аспектів національної безпеки, приймається до уваги економічний стан країни, рівень її економічної безпеки. Сутність економічної безпеки розкривається станом розвитку економіки країни та розвиненості інститутів влади, що забезпечують захист національних інтересів в межах пріоритетних цілей розвитку та обраного курсу функціонування країни.

Гбур 3. [6] виділяє економічну, соціальну та екологічну безпеку основними складовими елементами сталого розвитку країни у власній структурній моделі національної безпеки країни (рис. 1.1). Таким чином додатково підкреслюється значущість економічної безпеки в забезпеченні функціонування та розвитку суспільства.

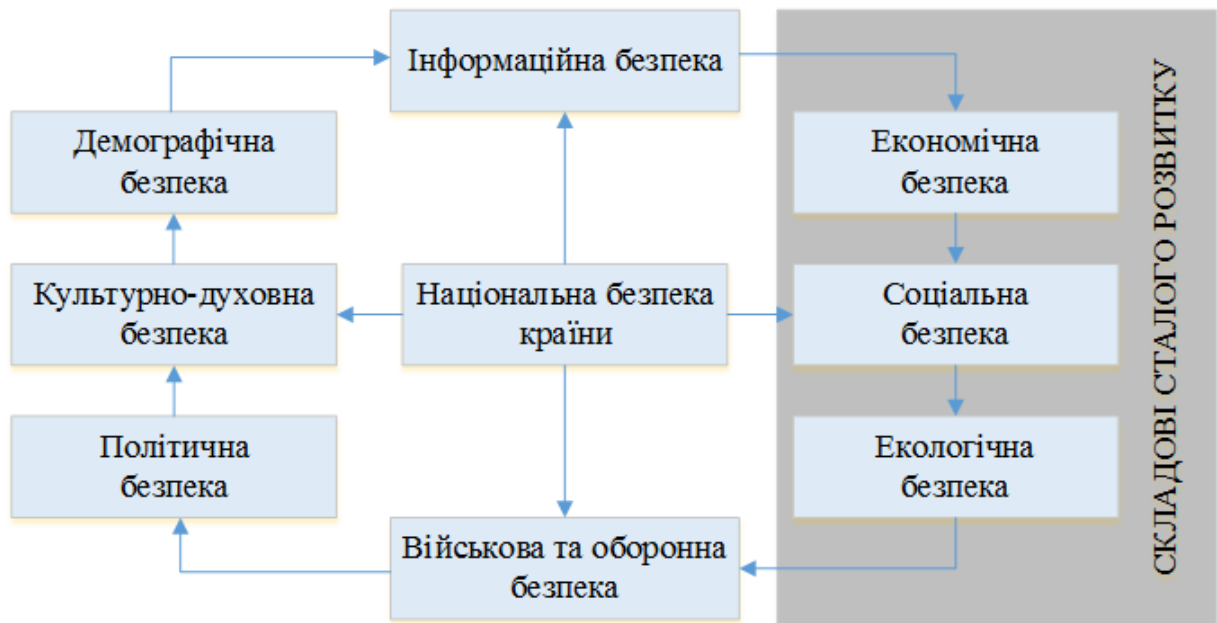

Рис. 1.1 – Структурна модель національної безпеки країни [6]

Аналіз підходів до трактування дефініції «економічна безпека» дозволяє зробити висновок про існування трьох ключових аспектів даного поняття:

визначення економічної безпеки через стан економіки, держави, процесу тощо. У дослідженні [29] зроблено акцент на певному стані країни, який характеризується можливістю створення та удосконалення умов для гідного життя населення, перспективного розвитку економічної системи та зростання добробуту усього суспільства;

дослідження економічної безпеки як сукупності чинників, факторів та заходів. Так, на думку Капустіна Н. [12], економічна безпека визначається сукупністю чинників, що забезпечують стійкість та здатність до розвитку в умовах дії дестабілізаційних факторів;

оцінка економічної безпеки через спроможність реалізації стратегічних планів розвитку країни, можливість досягнення окреслених цілей.

Окремі дослідники підкреслюють специфічні риси економічної безпеки, наприклад, міри гармонізації, певні аспекти захисту, оцінювання ефективності використання ресурсів, оцінювання ступеня досягнення певних результатів. В окремих роботах фінансова безпека визначається через міру незалежності країни у підходах до формування та організації функціонування фінансово-економічної системи.

В Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [35] економічна безпека визначається як «стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання».

Економічна безпека, як одна з головних складових підсистем національної безпеки країни, має три основні ознаки: незалежність; стабільність та стійкість; спроможність до розвитку.

Структура економічної безпеки також не є однозначною, що обумовлено відсутністю чіткого визначення її складових елементів в нормативних документах. У Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України [9] наводиться наступний перелік складових підсистем економічної безпеки країни (рис. 1.2): макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна, науково-технологічна, енергетична, виробнича, демографічна, соціальна, продовольча безпека. В різних дослідженнях при аналізуванні рівня економічної безпеки країни оцінюються також сировинно-ресурсна, інноваційна та технологічна складові. Усі складові економічної безпеки знаходяться у тісному взаємозв'язку, сприяють збалансованості розвитку економічної системи країни. Рівень складових підсистем системи економічної безпеки має бути

достатнім для забезпечення ознак незалежності, стійкості, невразливості та спроможності до розвитку у довгостроковій перспективі.

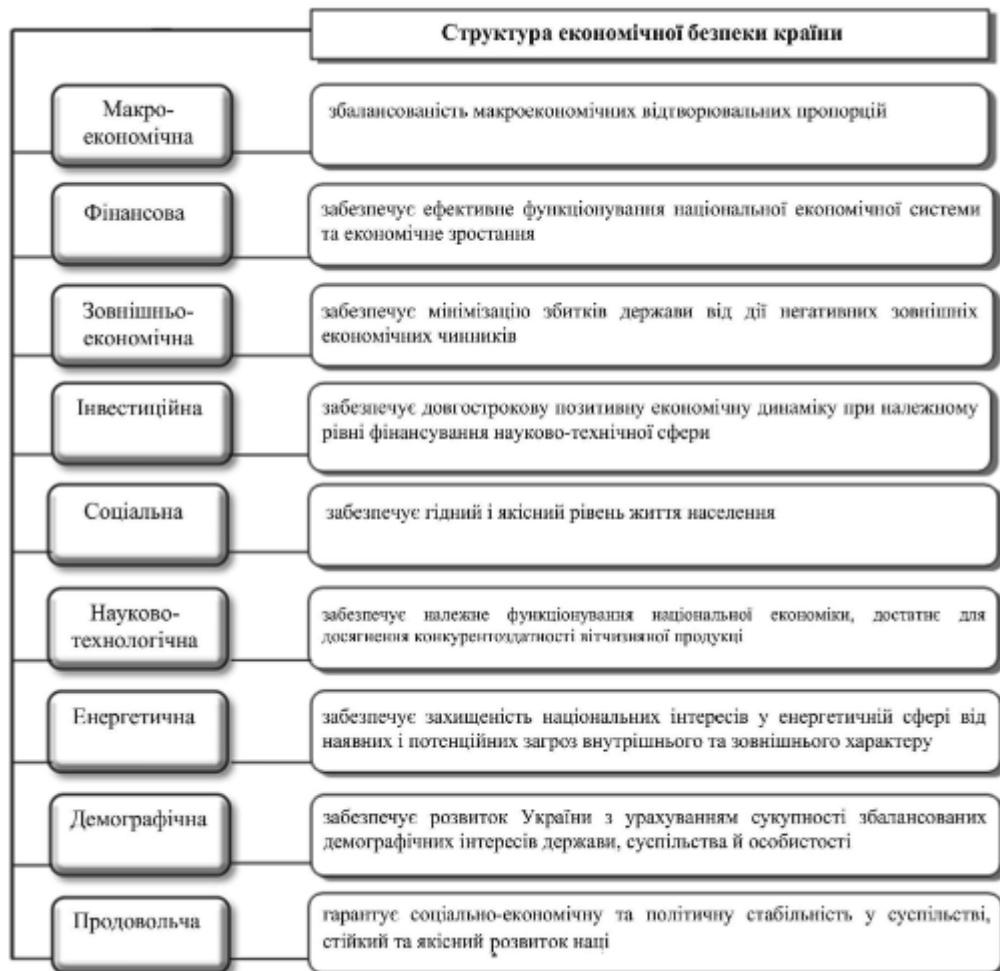

Рис. 1.2 – Структура економічної безпеки країни [19]

Економічна безпека країни є досить складною категорією, яка описує взаємозв'язки та взаємозалежність великої кількості системних елементів, які визначають стан та перспективи розвитку країни та суспільства. У певному розумінні, економічна безпека країни відображає стан рівноваги розвитку національної економіки у контексті його соціальної орієнтованості. Досягнення рівноваги забезпечується реалізацією зваженої економічної політики, використанням певної сукупності ефективних форм, методів та інструментів. З іншої сторони, економічна безпека відображає такий стан

розвитку національної економіки, за якого гарантується захищеність національних інтересів, протидія внутрішнім та зовнішнім загрозам, зі збереженням невразливості інтересів суспільства та держави.

Достатній рівень економічної безпеки формується при реалізації зваженої державної політики, сформованої на основі ґрунтовних досліджень та з використанням позитивного світового досвіду. Інструменти, підходи, методи та механізми цієї політики мають відповідати потребам протидії внутрішнім та зовнішнім загрозам. Крім того, обов'язковою умовою є визначення органів державної влади, на які покладатимуться завдання з моніторингу, своєчасного та ефективного реагування на зміни рівня економічної безпеки країни чи окремих її складових.

1.2 Соціальна складова економічної безпеки країни

Соціальна безпека країни розглядається в науковій літературі і як складова економічної безпеки і як самостійний елемент національної безпеки. Найбільш поширеними є погляди щодо визначення соціальної безпеки як стану захищеності життєвоважливих соціально-економічних інтересів людини та суспільства, які формують умови стабільного розвитку. На думку Варналія З. [8] соціальна безпека є певним «ідеальним» станом суспільства, показником його стабільності, системою життєво важливих соціальних цінностей та інтересів нації, сукупністю соціальних норм, підґрунтям для формування соціокультурної бази розвитку наступних поколінь, показником забезпечення належного рівня життя та доходів населення країни.

Соціальна безпека держави оцінюється та характеризується низкою показників, серед яких: соціальна незалежність в структурі міжнародного співробітництва; стійкість та стабільність національної системи соціального

захисту в трансформаційні періоди; спроможність системи соціального захисту населення до саморегулювання, самовдосконалення та розвитку; підходи до забезпечення соціальної стабільності в суспільстві. При дослідженні соціальної безпеки науковцями робиться акцент на вирішенні певних проблем соціуму та соціального захисту, що в свою чергу пов'язується з обмеженими коштами.

Соціальна орієнтація економіки визначила першочерговість забезпечення достатнього рівня захищеності соціальних інтересів суспільства, на основі відповідних механізмів та інструментів. Модель соціальної безпеки країни має враховувати національні, культурні, релігійні та економічні особливості певної країни, регіону, групи населення.

На думку групи авторів [5] соціальна безпека є об'єктивною економічною дійсністю, що притаманна сучасній економіці будь-якої країни (не залежно від рівня розвитку), та виражає її внутрішню сутнісну спрямованість, соціальний вектор розвитку суспільства, соціалізовані економічні цілі держави. Соціальна безпека передбачає наявність відносин між державою, підприємствами та громадянами щодо використання наявних ресурсів, необхідних для соціального захисту всіх груп населення, що сприяє узгодженню економічних інтересів різних верств населення та створює основу стабільного розвитку суспільства. Таким чином, соціальна безпека є результатом взаємодії усіх суб'єктів, що несуть відповідальність за свої дії на власному рівні функціонування. Основні структурні елементи системи соціальної безпеки наведено на рис. 1.3.

Чисельність складових елементів системи соціальної безпеки свідчить про її багатоаспектність та необхідність балансування діяльності індивіда в усіх сферах суспільного життя. Система соціальної безпеки повинна мати властивості розвитку та відтворення, тому що соціальні інтереси суспільства змінюються з розвитком технологій, економіки та самого соціуму. При відтворенні системи обов'язковим елементом є узгодження поточних

соціальних інтересів з можливостями суспільства, суб'єктів господарювання та держави.

Рис. 1.3 – Структурні елементи системи соціальної безпеки [5]

Як економічна категорія, соціальна безпека виражає певні відносини з підтримки соціальної захищеності населення та соціальної стабільності у суспільстві. Системі соціальної безпеки властиві усі характеристики систем: взаємозалежність та підпорядкованість структурних елементів та підсистем, наявність «входів» та «виходів» з відповідними індикаторами; існування загроз діяльності та дестабілізаційних факторів; відкритість, гнучкість та адаптивність.

Соціальна безпека країни є однією зі складових її сталого розвитку. В широкому розумінні – це певний стан розвитку держави та її інститутів, за якого забезпечується сприяння розвитку людського капіталу, захист від зовнішніх й внутрішніх загроз, а також гідний рівень життя для усіх верств

населення, незалежно від статі, віку, расової належності та рівня доходів. У вузькому розумінні, соціальна безпека – це рівень захищеності інтересів населення в соціальній сфері від загроз різного походження.

Дослідники соціальної безпеки країни також наголошують на необхідності комплексного оцінювання даного явища. При визначенні рівня соціальної безпеки доречно також враховувати показники та критерії стану та якості життя населення, рівня добробуту, стабільності створених соціальних зв'язків, організаційної структури суспільства, рівня культури суспільства, спроможності суспільства (окремих груп) до попередження та якісного розв'язання соціальних конфліктів тощо.

Наявні проблеми соціального розвитку України суттєво загострилися внаслідок військового конфлікту на Сході країни. Негативні наслідки політичної та військової невизначеності, що супроводжуються суттєвими та глибокими соціально-економічними протиріччями, значно зменшують стабільність та безпеку соціальної системи, збільшують масштаби соціальних та економічних проблем. Більшою мірою це обумовлено фрагментарною побудовою системи соціальної безпеки, відсутністю комплексної стратегії побудови системи соціальної безпеки на основі науково-обґрунтованих підходів та методів з використанням досвіду розвинених у соціальній сфері країн.

Такий підхід до організації системи соціальної безпеки призводить до акумулювання та накопичення негативних явищ, що знаходять відображення в деформаціях соціального та економічного розвитку окремих громад, регіонів, областей; збільшення розриву розвитку між сільськими (віддаленими територіями) та містами, що в свою чергу призводить до загроз винищення певних місцевостей (депопуляція), асиметрії соціальної структури, зростанню рівня соціальної та культурної деградації, зменшенню рівня соціальної захищеності індивіда та суспільства. Забезпечення соціальної безпеки країни об'єктивно має враховувати розвиток функціонально залежних видів економічної діяльності та розвитку, політику

зайнятості, демографічну, фінансову, екологічну та інші складові економічної безпеки країни.

З розвитком взаємовідносин України з європейськими сусідами та країнами Європейського союзу, відбувається поступова імплементація базових принципів соціальних стандартів. Розвитку національної системи соціальної безпеки сприяє «осучаснення» економіки, використання інформаційних технологій, структуризація та встановлення ієрархічних зв'язків між окремими елементами системи соціальної безпеки. Разом з тим, потребує дослідження та формування механізм забезпечення соціальної безпеки країни, який завдяки наявності та ефективному використанню інструментів державної політики сприятиме вирівнюванню критичних соціальних деформацій в країні та відновленню стабільного розвитку суспільства в умовах захищеності від різного роду небезпек внутрішнього та зовнішнього походження.

Прагнення України стати повноправним членом ЄС на жаль не відображається в побудові та забезпеченні життєдіяльності сучасної системи соціального захисту та безпеки на рівні міжнародних стандартів та стандартів країн-членів ЄС. Україна досить тривалий час демонструє найнижчі значення ключових індикаторів людського розвитку, що є об'єктивною перешкодою євроінтеграційним планам країни та підтвердженням наявності чисельних невирішених проблем у царині формування, відтворення та ефективного використання людського та соціального капіталу. Відсутність ефективної системи соціальної безпеки негативно впливає на економічну, а відтак, і на національну безпеку країну, перш за все внаслідок погіршення трудового та інтелектуального потенціалу нації, зниження рівня інноваційної та наукової складових економіки, що призводить до зменшення конкурентоспроможності національної економіки, негативний вплив на інвестиційну та соціальну привабливість регіонів. Разом з тим, негативні тенденції в розвитку соціальних систем окремих країн негативно впливають на розвиток окремих регіонів в цілому через

загострення проблем бідності, нерівномірного розподілу фінансових ресурсів, міграційними проблемами, проблеми зайнятості та надмірного споживання на окремих внутрішніх ринках.

Соціальна безпека країни визначається також взаємодією сукупності її складових елементів на національному, регіональному та місцевому рівнях, які забезпечують захищеність інтересів соціальної сфери індивіда, суспільства, суб'єктів господарювання та держави у просторі та часі. Від рівня взаємодії елементів залежить цілісність системи соціальної безпеки, стан досягнення нею цілісних орієнтирів (оптимального рівня безпеки) функціонування та розвитку окремих верств населення чи територій.

В дослідженні [5] констатується, що подальший розвиток системи соціальної безпеки країни залежить від її подальшої інституалізації. Інституціоналізація сприятиме:

- формуванню єдиних, прозорих, визнаних усіма суб'єктами правил та умов поведінки, а також дієвих нормативно-правових актів;

- забезпеченню якісного планування та розвитку соціальних процесів, впровадженню запланованих змін, а також дозволить створити гарантії незворотності певних процесів та змін;

- балансуванню дій державних, публічних та приватних суб'єктів в соціальній сфері;

- підсиленню дій не лише законодавчих, а й інших, зокрема публічних та соціальних інститутів в формуванні соціальних норм та неформальних правил;

- формуванню системи інститутів соціальної безпеки, що є більш стійкою до дії внутрішніх та зовнішніх факторів, характеризується високим рівнем природності та адаптивності до політичної та економічної ситуації в країні, регіоні, територіальній громаді, нечутливістю до факторів негативного впливу.

Тому саме через інституціоналізацію автори [5] прогнозують надійний та якісний, стратегічно вивірений напрям формування та реалізації моделі

соціальної безпеки України. При цьому концептуальний зміст даного процесу полягає в методологічному упорядкуванні ідентифікації, визначення та коригування (за необхідності внесення змін для досягнення відповідності новим умовам внутрішнього та зовнішнього середовища, реагуванню на виклики та загрози, фактори соціального розвитку), закріплення в межах єдиної системи норм (формальних та неформальних), правил та статусів, інститутів (з визначенням функцій та завдань) – взаємозв'язки та завдання яких спрямовані на комплексну, повноцінну, збалансовану та узгоджену між собою реалізацію функцій управління системою соціальної безпеки.

Об'єктами соціальної безпеки є основні елементи соціальної системи – особистість, соціальна група та соціальне суспільство. Соціальна безпека забезпечується державними, публічними та суспільними інститутами, що реалізують заходи з попередження виникнення та мінімізації наслідків ризиків, загроз та викликів для суспільства, що виникають внаслідок реалізації соціальних процесів. Таким чином, основною задачею системи забезпечення соціальної безпеки є контроль за існуючими соціальними процесами розвитку суспільства, недопущення виникнення процесів деформації розвитку окремих верств населення. Інструментами системи забезпечення соціальної безпеки в межах держави мають бути системи освіти і культури, туризму та спорту, сприяння розвитку молоді у всіх сферах, соціальний захист (соціальне, пенсійне та інше забезпечення), боротьба з правопорушеннями, громадський порядок, особливі умови для осіб з обмеженими можливостями тощо.

На сучасному етапі побудови системи соціальної безпеки України найбільш дієвим елементом з нівелювання загроз деформації суспільства та зменшення соціальної напруги через нерівномірність доходів, доступу до ресурсів тощо є система соціального захисту населення.

1.3 Соціальний захист як елемент системи економічної безпеки країни

Соціальний захист як елемент системи соціальної й економічної безпеки країни забезпечує в першу чергу, відтворення людського капіталу, підтримку певного рівня якості життя населення країни. Категорія соціального захисту має певну історію існування та розвитку, яка пов'язана з еволюціонуванням та трансформаційними перетвореннями суспільства. Перші форми соціального захисту населення деякі науковці-дослідники пов'язують з розвитком християнства та державності. На сьогодні уряд кожної країни має низку програм підтримки та забезпечення розвитку соціальної сфери.

Глобалізаційні процеси обумовили перенесення питань соціального захисту населення за межі національних кордонів окремих країн, вони стали об'єктом уваги міжнародних організацій та об'єднань. Не зважаючи на відсутність в цілях та задачах діяльності міжнародних організацій питань соціального захисту населення, вони опосередковано впливають на підходи до формування соціальних політик в багатьох країнах, впливають на розподіл матеріальних та фінансових ресурсів в країні, допомагають національним урядам формувати та реалізовувати програми соціального розвитку, здійснюють часткове соціальне забезпечення окремих верств або категорій населення. У такому ключі питаннями соціального захисту населення займаються Світовий банк (The World Bank), Міжнародний валютний фонд (International Monetary Fund), Організація економічного співробітництва та розвитку (Organization for Economic Co-operation and Development), Міжнародна організація праці (International Labour Organization), ЮНІСЕФ (United Nations Children's Fund) та інші. Набуває поширення практика залучення міжнародних організацій до формування (розробки) та реалізації програм соціального захисту населення під час військових конфліктів, політичних, економічних та фінансових криз, соціальної нестабільності.

Руженський М. [40] визначає, що поняття «соціальний захист населення» було введено до наукового обороту та набуло широкого використання з середини ХХ століття. На сьогодні воно є досить поширеним та широко використовується в соціальній, економічній, юридичній та політологічній науковій літературі. Автор також зазначає про існування багатьох підходів та різних точок зору у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі щодо визначення сутності категорії «соціальний захист населення». Відповідно, категорія є певним теоретичним віддзеркаленням існуючих викликів та умов функціонування суспільства на певному етапі його розвитку.

Проведена в роботі Руженського М. [40] систематизація трактувань вітчизняних та зарубіжних науковців категорії «соціальний захист населення» дозволяє зробити висновок про відсутність усталеного визначення даного поняття в академічному колі. Наукові школи та автори характеризують даною категорією споріднені, але не одні й ті ж самі поняття. Разом з тим, дослідники, виходячи з різних форм та аспектів соціального захисту, намагаються окреслити та визначити його основні сутнісні ознаки. Це свідчить про прагнення наукової спільноти виробити спільне теоретичне уявлення щодо даного суспільно-економічного явища та відобразити елементи практичної діяльності держави та суспільства в цій сфері. Разом з тим, усю сукупність авторських підходів до трактування категорії «соціальний захист населення» та визначення його сутності, умовно можна поділити на три основні групи: до першої відносяться визначення, що механічно змістовно розширюють його прояви; друга група акцентує увагу на ролі держави в процесі виконання нею певних функцій та дій соціальної спрямованості; третя група представлена трактуваннями з відсутністю прив'язок до конкретних суб'єктів, об'єктів, заходів та дій.

Деякі науковці розглядають соціальний захист населення як явище, що передбачає сукупність дій з боку держави та органів державної влади, громади, певної спільноти, меценатів щодо сприяння життєдіяльності

населення або окремих груп громадян. Основними заходами соціального захисту є надання грошової соціальної допомоги, забезпечення житлом, правова допомога.

В науковій літературі соціальний захист населення розглядається у вузькому та широкому значеннях. В широкому розумінні, соціальний захист населення являє собою діяльність держави з реалізації стратегічних завдань соціальної політики країни завдяки реалізації певної сукупності закріплених на законодавчому рівні та узгоджених з економічними цілями правових та соціальних гарантій. Ця діяльність спрямована на забезпечення усім членам суспільства дотримання їх соціальних прав, у тому числі рівня життя, необхідного для усестороннього розвитку та відтворення. Досить часто розуміння соціального захисту населення в широкому розумінні зводиться до перелічення організаційних, економічних та правових заходів щодо забезпечення соціальних прав резидента.

У більш вузькому значенні соціальний захист населення представляється комплексом конкретних заходів щодо підтримки найбільш соціально вразливих верств (груп) населення. Ця «вразливість» формується внаслідок асиметричного розвитку економічних процесів в країні, а також під дією економічних, політичних та соціальних трансформацій. Комплекс заходів складається з програм організаційного, правового та економічного характеру. Важливим акцентом є спрямованість комплексу заходів на забезпечення гарантованого рівня адресної фінансової та/або матеріальної допомоги для тих верств населення, що відчують зниження рівня життя в періоди економічних перетворень.

Результатом реалізації заходів із соціального захисту є забезпечення кожного члена суспільства, незалежно від національної чи расової належності, соціального походження можливостей до вільного розвитку та реалізації власних здібностей, самовдосконалення. Іншою метою соціального захисту є підтримка стабільності серед населення країни, усунення

соціальної напруженості, що виникає внаслідок майнової, расової, соціальної чи культурної нерівності.

З точки зору системного підходу, соціальний захист населення є комплексом нормативно-правових актів, норм та форм, що реалізуються в ринковій економіці з метою виконання низки державних функцій та передбачають:

встановлення на законодавчому рівні гарантованого прожиткового мінімуму для різних категорій населення (діти, підлітки, працездатні особи, особи з інвалідністю, пенсіонери тощо), який оновлюється відповідно до поточного стану розвитку економіку та відображає актуальні потреби населення у фінансових ресурсах. Прожитковий мінімум є основою для обчислення інших гарантованих державою економічних показників – нижньої межі заробітної плати для працездатних осіб, розмірів пенсій та стипендіального забезпечення тощо;

диференційний підхід до обчислення рівнів соціальних гарантій для різних категорій населення відповідно до рівня їх економічної самостійності, можливості працевлаштування та працездатності, ймовірності отримання доходів та їх розмірів;

гарантування прав кожного громадянина на працю з отриманням мінімально гарантованого рівня заробітної плати, для забезпечення життєдіяльності працюючої особи та її сім'ї;

гарантію певних форм допомоги працездатним особам, що тимчасово не мають місця працевлаштування (безробітним): виплати по безробіттю, перепідготовка та підвищення кваліфікації, навчання за новою спеціальністю, що є затребуваною на регіональному ринку праці, стимулювання та підтримка започаткування власного бізнесу;

наявність державних гарантій щодо підтримки мінімально необхідного рівня життя малозабезпеченими категоріями населення;

проведення індексації фінансових вкладень населення у випадку зростання цін на товари та послуги, а також певні фінансові компенсації при

проведенні реформ цін;

затвердження на законодавчому рівні комплексу заходів, які й становлять національну систему соціального захисту населення країни.

Система заходів із соціального захисту населення передбачає реалізацію як активних, так і пасивних заходів підтримки достатку громадян. На думку групи авторів [43] усі види соціальної допомоги представляють собою пасивні заходи соціального захисту, натомість активні види представлені соціальним страхуванням (виплатами у випадках втрати місця роботи чи працездатності), профілактика та лікування хвороб, фінансування навчання, підвищення кваліфікації та перекваліфікації.

Пасивні заходи соціального захисту є адресними – надаються лише тим особам чи сім'ям що її потребують для забезпечення власного існування. За допомогою соціальної допомоги соціальний захист виконує функцію збереження громадян від зубожіння, сприяння виходу зі скрутних життєвих обставин та попередження соціальної ізоляції.

Не менш важливими є й активні заходи, спрямовані на попередження ситуацій що загрожують добробуту та розвитку людини, а також стимулювання її активного функціонування. Превентивна функція соціального захисту полягає у захисті людини та її сім'ї від втрат фінансових джерел підтримки життєдіяльності, покращенні добробуту через взаємодію з соціальними службами, наявності економічної допомоги на виховання дітей. Таким чином, система соціального захисту населення передбачає програми зайнятості, соціального страхування, охорони здоров'я, розвитку культурних та духовних цінностей тощо.

Слід відзначити наявність єдності трьох складових соціальної політики: соціальної допомоги, соціального забезпечення та соціального захисту населення (рис. 1.4).

Соціальна допомога – фінансові виплати громадянам, що опинилися на межі бідності і не мають можливості (з урахуванням різних причин) забезпечення прожиткового мінімуму (у тому числі іншим особам на

утриманні), гарантії психологічної підтримки в умовах соціально-економічних криз.

Рис. 1.4 – Єдність аспектів соціального захисту населення [2]

Соціальне забезпечення гарантує мінімальний рівень життєдіяльності людини, фінансування (відшкодування) втрат у зв'язку з інфляційним процесами, попередження виникнення ситуацій втрати регулярного прибутку працездатними особами тощо.

Соціальний захист – сукупність послуг, що сприяють підтримці високого рівня трудової активності та участі у суспільному житті (рис. 1.5).

Рис. 1.5 – Складові соціального захисту

Додатковий розвиток програми соціального захисту населення отримали зі зростанням ролі місцевого самоврядування та формуванні

територіальних громад. Саме на органи місцевого самоврядування покладено повноваження вирішення переважної більшості питань утримання та розвитку соціальної сфери: установи освіти, заклади охорони здоров'я, соціального забезпечення, підтримки та сприяння зайнятості населення. Органи місцевого самоврядування реалізують програм соціальної підтримки населення додатково до загальнодержавної допомоги – від разової фінансової і матеріальної допомоги в товарній формі до створення спеціалізованих комплексів з соціального обслуговування. Саме від дій органів місцевого самоврядування формується уявлення населення про власну соціальну захищеність та соціальну захищеність громади, нації.

Висновки до розділу 1

При дослідженні системи національної безпеки країни встановлено, що вона є основою функціонування суспільства, тому що передбачає визначення та постійний контроль за найбільш життєво важливими інтересами особистості (людини), суспільства та держави. Система національної безпеки є складно організованою та охоплює усі сфери життєдіяльності та процеси розвитку в країні.

Серед усіх складових національної безпеки економічна безпека посідає важливе місце, тому що визначає передумови розвитку. Складність системи економічної безпеки обумовлена її функціональним призначенням та роллю в процесі витворення та забезпечення життєдіяльності. Разом з тим, соціальний аспект національно та економічної безпеки останніми роками потребує все більшої уваги, оскільки становить основу відтворення людського капіталу.

Найбільш поширеним інструментом соціальної політики щодо захисту інтересів у соціальній сфері є соціальний захист населення, який передбачає соціальний захист, соціальне забезпечення та виплати соціальної допомоги.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ОРГАНІЗАЦІЇ СИСТЕМИ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

2.1 Зарубіжний досвід організації системи соціального захисту населення

Продовження реформування українського суспільства обумовлює увагу урядових структур до необхідності активізації дій в напрямку зміни підходів та принципів побудови соціальної політики відповідно до європейських та міжнародних стандартів. Зокрема соціальний курс європейських країни є чітко визначеним та характеризується реалістичністю, підвищенням ролі громадян у власному соціальному забезпеченні та активізацією окремих аспектів соціального життя. Звичайно, країни з ринковою економікою значно відрізняються від України в соціально-економічному та політичному становищі, проте їх досвід у створенні ефективної системи соціального захисту може бути використаний в наступних напрямках:

- формування ефективної моделі соціального захисту з урахуванням специфіки національної економічної системи, інтересів та потреб суспільства;

- виокремлення найбільш поширених соціальних проблем та методів їх вирішення;

- наукове обґрунтування соціальних програм (гарантія імплементації наукового підходу до розробки та реалізації програми);

- виділення найбільш відповідних потребам та можливостям країни механізмів та методів, принципів та інструментів соціальної політики;

реформування системи соціального захисту населення (перенесення фактичного розв'язання соціальних проблем з центрального рівня владних структур на регіональні та місцеві), підвищення ролі недержавних організацій (громадських, публічних, релігійних тощо);

виділення найбільш ефективних та дієвих методів боротьби з бідністю, недостатньою фінансовою забезпеченістю окремих верств населення, іншими негативними соціально-економічними явищами.

У переважній більшості країн з розвинутою економікою системи соціального захисту населення сформувалися наприкінці дев'ятнадцятого – початку двадцятого століття. Досвід країн Європейського союзу в формуванні та забезпеченні реалізації системи соціального захисту населення є особливо цікавим, адже Україна впевнено крокує до статусу країни з європейськими стандартами життя. Не зважаючи на наявність єдиного страхового простору та низки домовленостей щодо координації національних законодавств в соціальній сфері, в межах Європейського союзу відсутні єдині уніфіковані правила та єдина універсальна система.

Соціальна політика ЄС не змінює національні межі регулювання соціальної сфери, а лише сприяє координації спільних соціальних проектів та програм, обміну досвідом та ефективними методами та інструментами у сфері соціального захисту. Це пов'язано з певними відмінностями в соціальних стандартах країн ЄС, рівнях економічного та соціального розвитку й, відповідно, соціальних видатках на душу населення.

Втім, не зважаючи на наявність значних відмінностей в системах соціального захисту, за принципами та методами їх побудови, можна виділити чотири основні моделі соціального захисту, притаманні не лише країнам Європейського союзу, а й іншим соціально розвинутим державам з ринковою економікою: континентальна, англосаксонська, скандинавська та південно-європейська (рис.2.1).

Засновником континентальної моделі соціального захисту вважають Отто фон Бісмарка, який виступив ініціатором створення трьох видів

соціального страхування: страхування від нещасних випадків на виробництві, хвороби, старості та інвалідності.

Рис. 2.1 – Моделі організації системи соціального захисту населення

До основних ознак моделі Бісмарка варто віднести:

залежність рівня соціального захисту від тривалості фахової діяльності людини (професійна солідарність);

соціальне страхування здійснюється шляхом внесків роботодавців та застрахованих осіб;

система соціальної допомоги для малозабезпечених членів суспільства, при чому право на соціальну допомогу мають також особи, які не мають певного стажу, працюючі особи, які мають дохід нижче прожиткового мінімуму, непрацездатні та безробітні особи;

реалізація соціального партнерства при розв'язанні соціальних проблем;

значні видатки на соціальний захист (близько 50 %).

Доказом ефективності континентальної моделі є німецька система соціального захисту, в основу якої покладено економічну свободу як стимул

високої продуктивності праці [28]. Центральне місце в системі займає соціальне страхування. Соціальні інститути діють незалежно від органів державного управління відповідно до принципу самокерування, у фінансовому, організаційному та правовому полі. До функцій держави відноситься створення правової основи, здійснення нагляду та перевірки діяльності органів соціального захисту. Страхові організації Німеччини дуже вузькоспеціалізовані: компанії з медичного страхування, пенсійного забезпечення страхування життя тощо функціонують окремо одна від одної.

На сьогодні Німеччина є прикладом успішної соціально орієнтованої країни. Певні положення німецької моделі соціального забезпечення могли б бути використані для вдосконалення системи соціального захисту України, зокрема: принцип активної державної політики повної зайнятості та стимулювання недержавної форми пенсійного забезпечення.

Іншим представником континентальної моделі організації соціального захисту населення є Франція з високою часткою видатків на соціальні програми та складною організаційною структурою системи соціального захисту населення. Серед особливостей французької системи соціального захисту слід відзначити: наявність розвинутого комплексу сімейних соціальних виплат; існування розгалуженої мережі галузево-професійних схем соціального страхування; ключову роль додаткових структур соціального захисту – особливо у сфері пенсійного та медичного страхування; функціонування великої кількості страхових фондів, які доповнюють функції фондів соціального захисту. Основним джерелом фінансування системи соціального захисту населення є страхові платежі найманих працівників та роботодавців.

Французька система соціального захисту чітко організована та містить розгалужену систему страхових кас – на національному, регіональному та місцевому рівнях, які є незалежними організаціями з налагодженою системою взаємодії. Внаслідок використання такої організаційної структури розв'язується багато питань, пов'язаних з різними прожитковими рівнями в

окремих регіонах країни. Практичний досвід організації системи соціального захисту Франції також може бути використаний для реалізації окремих соціальних програм України.

Представниками англосаксонської моделі соціального захисту в Європі є Ірландія та Велика Британія, у світі ще до даної моделі можна віднести Сполучені штати Америки та Канаду. Основними принципами організації моделі є:

поширення соціального захисту на всі категорії громадян (всеохопленість), що потребують допомоги;

уніфіковані соціальні послуги та виплати (однаковий рівень пенсійного забезпечення, вартість та умови надання медичної допомоги тощо);

принцип розподільної справедливості – національна солідарність [30].

Характерні ознаки моделі [41]:

фінансування соціального захисту відбувається як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок видатків державного бюджету, з наступним розподілом соціальних видатків між окремими ланки державних фінансів;

наявність чисельних програм захисту ефективних громад та волонтерських проєктів, заохочення їх розвитку для вирішення наявних соціальних проблем.

Британська модель, втім, має певні особливості організації системи соціального захисту, зокрема відсутні спеціальні установи зі страхування певних видів соціальних ризиків – усі програми соціального захисту об'єднані в межах функціонування однієї системи. Також існує тісний зв'язок між державними органами соціального захисту та приватними страховими програмами. Сама система соціального захисту представлена двома великими блоками: національне соціальне страхування та національна система охорони здоров'я. Фінансування системи охорони здоров'я на 90% здійснюється з державного бюджету, натомість фінансування системи соціального страхування забезпечується страховими внесками роботодавців

та найманих працівників. Система пенсійного забезпечення Великобританії також є однією з найефективніших у світі та представлена базовою державною пенсією, державною пенсією за вислугу років та недержавною пенсією. Запровадження відповідної системи пенсійного забезпечення в Україні обмежено слабким розвитком інститутів недержавного пенсійного страхування та значним рівнем недовіри населення фінансовим посередникам.

Скандинавська модель організації соціального захисту населення ґрунтується на принципі інституційного суспільства, а передумовою функціонування моделі є високоорганізоване суспільство, доступ кожного громадянина до публічної інформації, відсутність корупції та досягнення певних власних корисливих інтересів в системі державного управління. Країни представники даного типу організації соціального захисту Данія, Швеція, Норвегія та Фінляндія. Системі властиві наступні ознаки [7]:

охоплення усіх верств населення (універсалізм) та солідарність (кожен громадянин незалежно від соціального статусу приймає участь у фінансуванні системи соціального захисту відповідно до власних доходів);

право громадян на соціальний захист забезпечується переважно за рахунок бюджетних коштів (податкових надходжень від підприємств), хоча існують й внески роботодавців та найманих працівників;

фінансовим підґрунтям системи соціального захисту є висока продуктивність праці, стабільні темпи економічного зростання, об'єднання роботодавців та професійних робітників (профспілки), а також чисельні договірні відносини контролювані державою;

увага органів державного управління зосереджена на створенні сприятливого інвестиційного клімату в економіці країни.

Скандинавська модель соціального захисту на сучасному етапі розвитку суспільства – приклад для наслідування, вона гарантує жителям найвищі у Європі соціальні стандарти, а країни що її використовують очолюють міжнародні рейтинги за показниками економічної

конкурентоспроможності, соціального здоров'я населення та щастя. Скандинавські країни при реалізації власних моделей соціального захисту ефективно використовують економічні, політичні та соціальні механізми з відповідними дієвими інструментами. Їх моделі соціального захисту побудовано на засадах відкритості, демократії, добробуту населення та безпеки усіх сфер життєдіяльності суспільства.

Південно-європейська модель соціального захисту діє в Португалії, Італії, Іспанії та Греції, в науковій літературі ще її називають «рудиментарною», тому що вона характеризується відсутністю усталеної моделі та механізмів реалізації соціального захисту населення, постійним розвитком та вдосконаленням. Характерними рисами моделі є:

- відносно низький рівень соціальної захищеності населення;
- пасивний характер соціальної політики, орієнтація на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян;
- неформальний характер соціального захисту: турбота сім'ї, роду, релігійної спільноти, приватна благодійність;
- асиметричний характер соціальних виплат;
- несприятливі економічні умови розвитку країни: високі темпи інфляції, погана демографічна ситуація (низький рівень народжуваності, переважання осіб пенсійного віку), високий рівень державної заборгованості та тінізації економіки країни, корумпованість влади тощо.

У світовій практиці організації системи соціального захисту уваги заслуговують також американська та японська моделі.

Головним принципом американської моделі соціального захисту є наступний: якщо вклад громадянина визначає його доступ до ринку більшості продуктів, то доступ до системи соціального захисту повинен визначатись тими ж чинниками [28]. Модель передбачає виплату соціальної допомоги лише тим категоріям населення, які не мають інших доходів окрім соціальних виплат. Особливе місце в системі соціальної підтримки населення США займає програма фахової підготовки та перепідготовки кадрів.

Системою соціального страхування охоплено широке коло населення, допомога надається в натуральній та грошовій формах. Фінансування соціальних виплат здійснюється державою, а фонд соціального страхування формується за рахунок цільового податку на соціальне страхування, який сплачують роботодавці та наймані працівники.

Модель соціального захисту Японії (використовується також в Австралії та деяких країнах Північної Європи) передбачає колективну відповідальність різних секторів економіки за соціальний добробут суспільства, тому державі відводиться другорядна роль. Пріоритетним завданням роботодавців є створення належних умов для ефективного функціонування та розвитку людських ресурсів. Основними принципами є довічний найм робітників, наявність профспілок, залежність рівня заробітної плати від стажу роботи. Система соціального захисту представлена соціальним страхуванням, соціальною допомогою, системою охорони здоров'я, обслуговуванням людей похилого віку. Витрати на соціальне страхування здійснюються за рахунок страхових внесків підприємців та найманих робітників, але в пенсійному забезпеченні бере участь і держава.

Не зважаючи на відмінності у моделях соціального захисту населення різних країн, різні методи та інструменти що використовуються для реалізації соціального забезпечення, існують певні загальносвітові програми та спільні стратегії подолання негативних явищ. Зокрема в доповіді ООН зазначається негативний вплив на розвиток суспільства світу тенденцій старіння населення, й визначається необхідність розробки директивних методів впливу на ці процеси зі сторони урядів країн. Зокрема, йдеться у доповіді, частка літніх людей у світі у 1950 р. становила 8 % у 2000 р. вже 10 %, а за прогнозами у 2050 р. становитиме 21%. З процесом старіння населення збільшується навантаження на працездатних громадян, підвищується тиск на бюджети країн, особливо враховуючи нерівномірний розподіл осіб похилого віку. Реформування системи пенсійного забезпечення

в тій чи іншій мірі є складовою розвитку системи соціального забезпечення кожної країни світу.

Для України можливим є використання наступного позитивного досвіду соціально розвинених країн з організації системи соціального захисту населення:

забезпечення ефективної взаємодії національної, регіональної та місцевої систем управління соціальним захистом з залученням недержавних організацій та установ (громадські організації, волонтери, профспілки, релігійні організації тощо);

запровадження принципів демократичності та прозорості соціального захисту, спрощення процедур надання окремих видів соціальної допомоги;

збалансованість форм та методів соціального захисту населення завдяки оптимальному співвідношенню адресності та універсальності соціальних виплат;

наявність гарантій для кожного громадянина щодо можливості звернення до відповідних соціальних інститутів, вдосконалення її структури та уникнення дублювання завдань;

постійний моніторинг рівня життя соціально уразливих верств населення, визначення їх об'єктивної потреби в соціальних виплатах;

застосування підходів наукового обґрунтування заходів соціального забезпечення та нормативно-правове їх закріплення.

На сьогодні перед Україною стоїть завдання синтезу найбільш прийнятних для її рівня економічного розвитку, підходів та принципів побудови моделі соціального захисту, поступове впровадження стандартів європейських країн до рівня та якості життя населення, соціального забезпечення та захисту, відповідальності органів державного управління та самого суспільства за ефективність реалізації програм соціального захисту населення.

2.2 Організація соціального захисту населення в Україні

Система соціального забезпечення України є досить складною ієрархічною структурою, яку очолює Міністерство соціальної політики України, яке розробляє та забезпечує реалізацію державної політики в соціальній сфері. Надання соціальних послуг здійснюється цілісною системою органів державного управління з незначним залученням недержавних організацій та структур.

Соціальна політика є ключовим елементом системи регулювання соціального рівня добробуту населення у країнах з транзитивною економікою. Структурні елементи Мінсоцполітики на регіональному рівні становлять місцеві управління. Таким чином, система соціального захисту населення України сформована за рахунок розгалуженої мережі регіональних соціальних закладів та установ, які забезпечують надання соціальних послуг населенню та реалізацію державних програм соціального розвитку. Установи та організації зазвичай також мають складну організаційну структуру – від регіональних установ до мультифункціональних команд фахівців, сформованих з представників соціальних служб, громадських організацій, підприємств тощо [45].

Проте, цільове використання коштів держави на заходи соціального характеру для населення (рис. 2.2) вимагає зміни підходів в напрямку використання сучасних технологій організаційного, проектного та фінансового менеджменту в сфері реалізації заходів соціального захисту населення. Оскільки на сьогодні соціальна політика країни спрямована більше на цільове фінансування окремих соціальних статей видатків бюджету, а не на надання адресної допомоги окремим соціально вразливим верствам населення.

Перед Україною постали розширені зобов'язання щодо дотримання міжнародних соціальних стандартів, які вимагають диверсифікації каналів

проведення соціальних виплат та делегування частини соціальних функцій центрального уряду домогосподарствам та корпоративному сектору. На даний час всі держави члени Ради Європи ратифікували Європейську соціальну хартію, Україна підписала Європейську соціальну хартію 7 травня 1996 р. і тільки Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137V ратифікувала цей документ [45].

Рис. 2.2 – Види соціальних послуг населенню країни

Відповідно до існуючої в країні системи соціального захисту, в якій об'єктами та суб'єктами державної соціальної політики виступають державні інституції та населення, комплексну систему соціального захисту можна розглядати в контексті державного інституту «опіки» найменш захищених груп населення (рис. 2.3).

Враховуючи положення інституційної парадигми Руженського М., «соціальний захист населення – відносини між суспільством та соціально вразливими верствами соціуму з приводу отримання ними економічних благ (соціальні виплати, допомоги, компенсації, пільги, податкові знижки та кредити) для забезпечення існуючих у країні соціальних стандартів через

діяльність відповідних інститутів (соціальні гарантії, соціальні стандарти, соціальні нормативи, державні та громадські організації, фонди і установи, а також корпорації і міжнародні інституції)»[40].

Рис. 2.3 – Система соціального захисту населення [40]

Реалізація соціальної політики системою соціального захисту здійснюється через призму Державних соціальних стандартів та державних соціальних гарантій, закріплених в законодавстві. Соціальні стандарти є визначеними в законах та інших нормативно-правових актах соціальні норми та нормативи (їх комплекс), на базі яких визначаються основні соціальні державні гарантії. Соціальні гарантії представлені мінімальними розмірами оплати праці та доходів громадян, пенсійного забезпечення та соціальних виплат, встановлені та закріплені нормативно-правовими актами для

забезпечення мінімально необхідного рівня життя населення (не нижче від прожиткового мінімуму). Соціальні норми та нормативи є обчислюються з урахуванням необхідного споживання продуктів харчування різними категоріями осіб, непродовольчих товарів, послуг, забезпечення соціальними послугами (освіта, охорона здоров'я, культура тощо). Нормативи витрат є показниками поточних та капітальних видатків державного або місцевого бюджетів на щодо забезпечення задоволення потреб соціально вразливих верств населення на рівні встановлених державною соціальних нормативів та стандартів.

На основі державних соціальних стандартів складаються програми соціально-економічного розвитку територіальних громад, регіонів, областей та країни. За допомогою встановлення державних соціальних стандартів та нормативів забезпечується [27]:

- визначення механізму реалізації соціальних прав та державних соціальних гарантій громадян, передбачених Конституцією України;

- визначення пріоритетів державної соціальної політики щодо забезпечення потреб людини в матеріальних благах і послугах та фінансових ресурсів для їх реалізації;

- визначення та обґрунтування розмірів видатків бюджетних коштів і коштів соціальних фондів на соціальний захист і забезпечення населення та утримання соціальної сфери.

Відповідно до Закону України [33] «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», соціальні нормативи класифікуються відповідно до характеру та рівня задоволення соціальних потреб населення (рис. 2.4). Міністерство соціальної політики здійснює також класифікацію державних соціальних стандартів та нормативів за сферою їх застосування. (рис. 2.5). Як правило, державні соціальні стандарти та нормативи розробляються, встановлюються та затверджуються Кабінетом міністрів України з попереднім погодженням з іншими інститутами соціального партнерства.

Рис. 2.4 – Класифікація соціальних нормативів і стандартів

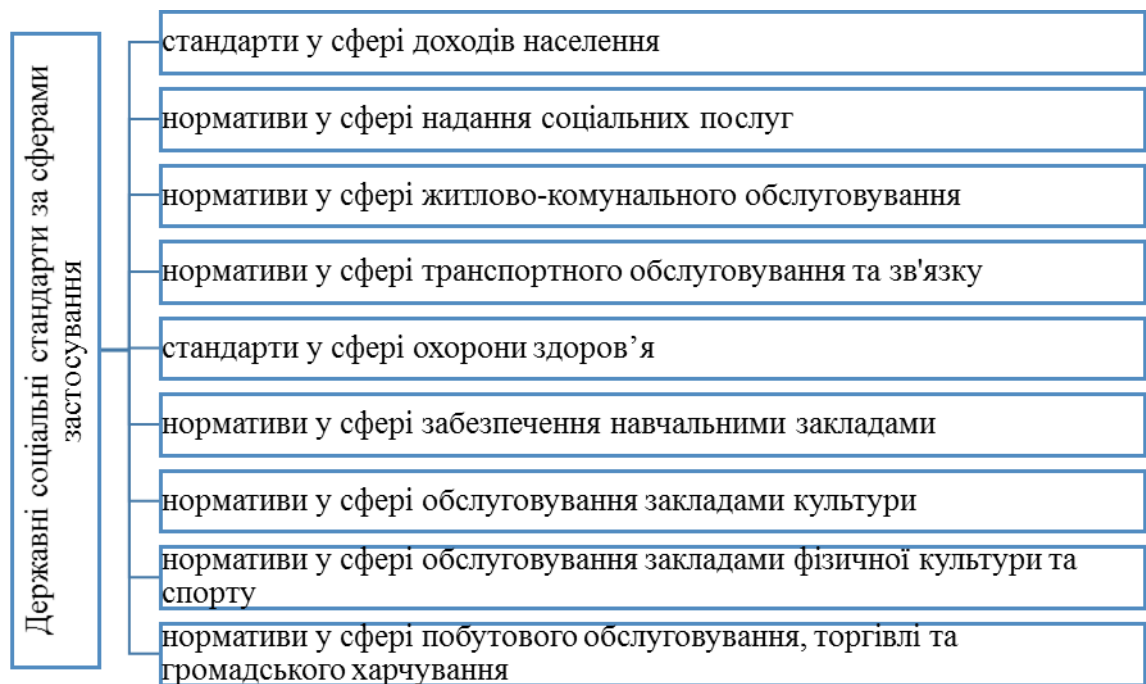

Рис. 2.5 – Державні соціальні стандарти та нормативи за сферами застосування

Основним соціальним стандартом є розмір прожиткового мінімуму – вартісне вираження достатнього для забезпечення нормального функціонування організму людини та збереження здоров'я набору продуктів

та мінімального набору непродовольчих товарів й послуг щодо задоволення основних соціальних та культурно-спортивних потреб.

Прожитковий мінімум використовується для [27]:

проведення оцінювання рівня життя населення країни, як основи для реалізації державної соціальної політики та розробки окремих державних соціальних програм;

формування розмірів мінімальної заробітної плати та пенсії, визначення розмірів різних видів соціальної допомоги (у т.ч. сім'ям з дітьми, по безробіттю, у зв'язку з втратою годувальника тощо), стипендій та інших соціальних виплат відповідно до законодавства;

як індикатор права на призначення соціальної допомоги;

формування державних соціальних гарантій та стандартів в супутніх галузях: охорони здоров'я, освіти, культури, спорту тощо;

встановлення розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян;

формування видаткової частини державного та місцевих бюджетів.

Прожитковий мінімум визначається нормативним методом у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для тих, хто належить до основних соціальних і демографічних груп населення (для дітей віком до 6 років, дітей віком від 6 до 18 років, працездатних осіб та осіб, які втратили працездатність), виходячи з наборів продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, схвалених науково-громадською експертизою на принципах соціального партнерства та затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 № 656. Динаміка показника прожиткового мінімуму України у 2014-2021 рр. наведена на рис. 2.5. Зростання в динаміці прожиткового мінімуму протягом останніх років призводить й до збільшення інших соціальних нормативів:

мінімальної заробітної плати для працюючої особи, яка з 01 січня 2021 р. становить 6000 грн, а з 01 грудня 2021 року зросте до 6500 грн.

мінімальної пенсії за віком (з трудовим стажем понад 25 років), яка з 01 січня становить 2100 грн, а з 01 грудня зросте до 2400 грн.

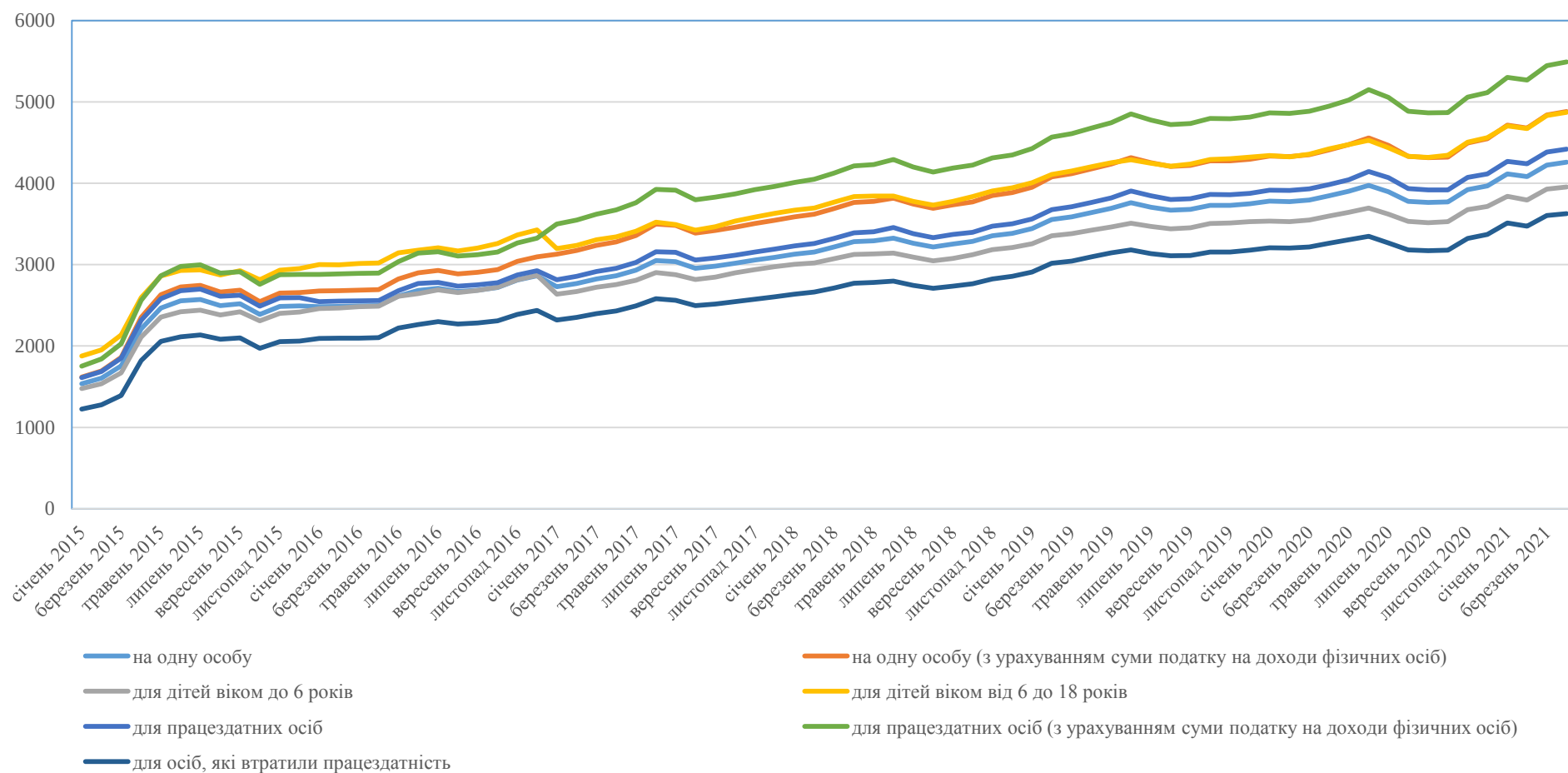

Рис. 2.5 – Динаміка прожиткового мінімуму в Україні, грн

Відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове соціальне страхування» [34] здійснюються виплати допомоги на поховання для працюючих та членів їх сімей (для застрахованих осіб) у сумі 4100 грн.

До видів соціальних гарантій 2021 р. відносяться й виплати щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг (відповідно до постанови КМУ від 01.10.2014 № 505 (зі змінами)).

Державна соціальна допомога, яка надається відповідно до закону «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» передбачає виплати разової та щомісячної допомоги при народженні дитини; додаткові виплати одиноким матерям (відповідно до віку дитини); допомогу на дітей, які перебувають під опікою чи піклуванням, виплати допомоги на дітей з інвалідністю, які перебувають під опікою чи піклуванням, допомогу на дітей, хворих на тяжкі захворювання до встановлення інвалідності.

Відповідно до Закону «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченими сім'ям» здійснюються виплати працездатним особам, особам що втратили працездатність (у т.ч. у зв'язку з інвалідністю) та дітям в залежності від віку. Додатковими видами соціальної допомоги сім'ям є допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях (відповідно до постанови КМУ від 13.03.2019 №250 надається одному з батьків на третю і кожен наступну дитину до досягнення дитиною 6-річного віку), тимчасова державна допомога дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів, не мають можливості утримувати дитину або місце проживання їх невідоме (постанова КМУ від 22.02.2006 № 189), щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу, яка за висновком лікарської комісії медичного закладу потребує постійного стороннього догляду, на догляд за нею (постанова КМУ від 02.08.2000 №1192).

Відповідно до Закону України Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю здійснюються

виплати соціальної допомоги особам з інвалідністю (в залежності від виду інвалідності).

Таким чином, структура соціальних норм та гарантій в країні є досить розгалуженою та охоплює різні верстви населення країни. З розвитком процесів децентралізації значно зросла роль територіальних громад у фінансуванні заходів соціального характеру. Разом з тим, витрати на соціальну сферу залишаються одними з найнижчих в Європі, а рівень та якість, та доступність соціальних послуг для переважної більшості громадян що їх потребують вимагають реформування та удосконалення.

2.3 Аналіз діяльності Селидівського управління соціального захисту населення

Селидівське управління соціального захисту населення є структурним елементом системи соціального захисту населення та функціонує в межах Селидівської об'єднаної територіальної громади. Управління діє відповідно до Положення про управління соціального захисту населення Селидівської міської ради [31]. Управління є самостійною організацією, що створюється за рішенням міської ради для забезпечення реалізації державної соціальної політики на території громади у сфері соціального захисту населення, зокрема:

- реалізація державної політики у сфері соціально-трудових відносин, належних умов та відповідної оплати праці, організація ефективного співробітництва місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з професійними об'єднаннями робітників;

- реалізація державної політики у сфері соціального захисту населення, виконання програм та здійснення заходів у цій сфері;

- призначення та виплата соціальної допомоги та інших соціальних

виплат відповідно до законодавства, надання субсидій для відшкодування витрат з оплати житлово-комунальних послуг, придбання природного газу, твердого та рідкого побутового палива;

організація соціального обслуговування населення, зокрема надання соціальних послуг та здійснення соціальної роботи на основі розвитку спеціалізованих служб, закладів та установ, що надають послуги з соціального захисту;

розробка та реалізація комплексних програм щодо покращення умов проживання соціально вразливих верств населення;

проведення заходів з соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, створення умов для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури;

контроль за відповідністю вимогам законодавства під час призначення та виплати пенсій органами Пенсійного фонду України;

проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи з громадянами щодо видів соціальних гарантій та стандартів, соціальної допомоги та категорій осіб, які мають на неї право.

В своїй роботі Управління керується законодавством України, фінансується за рахунок коштів місцевого бюджету та виконує численні функції з реалізації державної соціальної політики. Структура управління соціального захисту представлена на рис. 2.6.

До управління соціального захисту населення у 2020 році надійшло 55 звернень, що менше від кількості звернень попереднього року на 2. Звернення надходили в усній (24 звернення) та писемній формі. У порівнянні з попереднім роком збільшилася кількість письмових звернень на 3 звернення, й, відповідно, зменшилася кількість усних звернень. У 2020 р. було зафіксовано 1 звернення за прямою лінією.

Переважає більшість звернень надходила через органи влади вищого рівня, зокрема з міської ради протягом 2020 р. надійшло вісім звернень, що

становить 14,5% від загального обсягу. Запитів від народних депутатів до управління соціального захисту населення у 2020 р. не надходило.

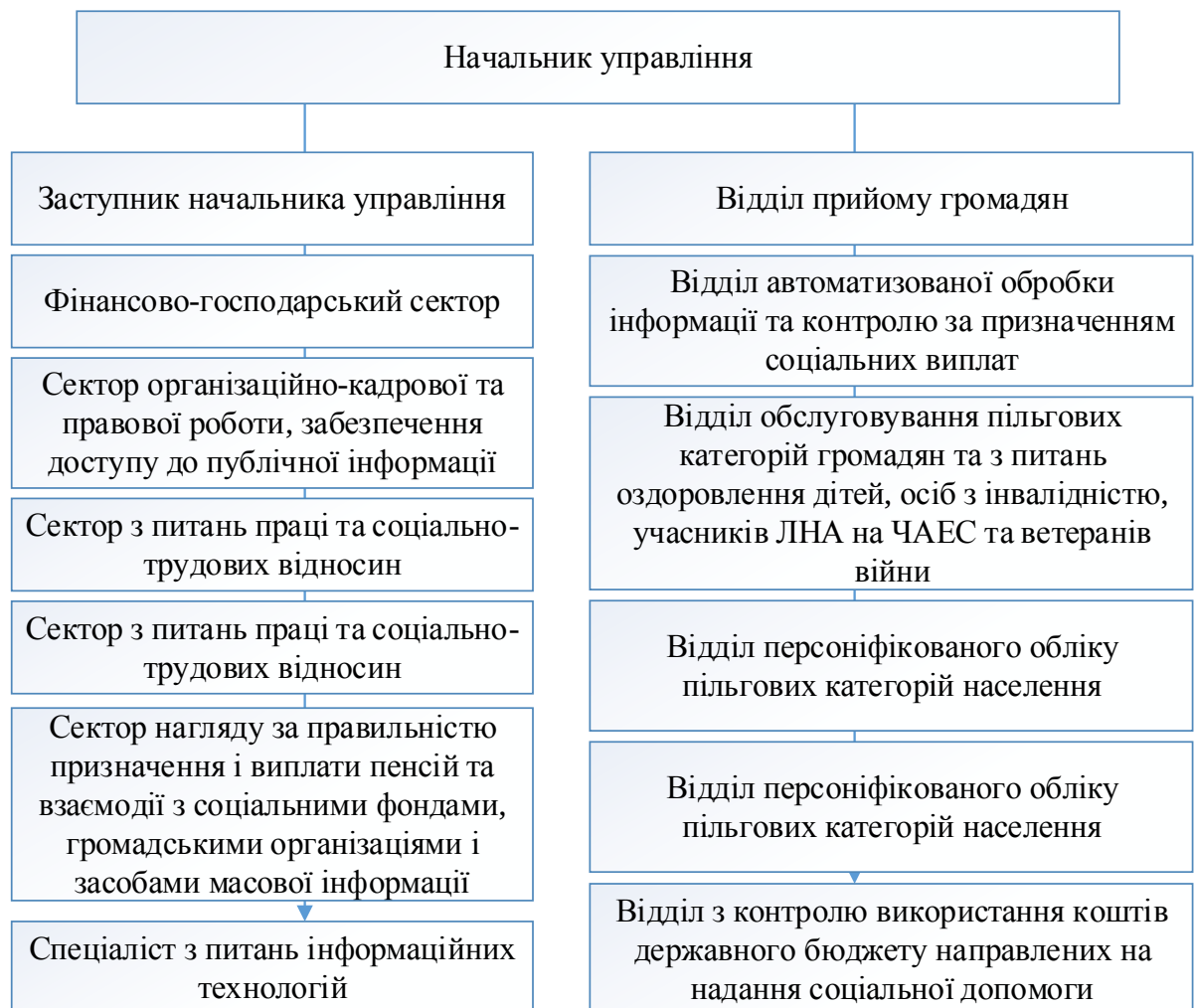

Рис. 2.6 – Структура Управління соціального захисту населення
Селидівської міської ради

Звернення громадян здебільшого стосувалися питань процедури призначення та виплати соціальної допомоги, соціальної допомоги внутрішньо переміщеним особам, питанням надання матеріальної допомоги малозабезпеченим категоріям громадян, порядку призначення житлових субсидій та субсидій на відшкодування витрат з оплати комунальних послуг, особливостей надання пільг (рис. 2.7). Ця структура є досить усталеною і майже не змінюється протягом останніх років.

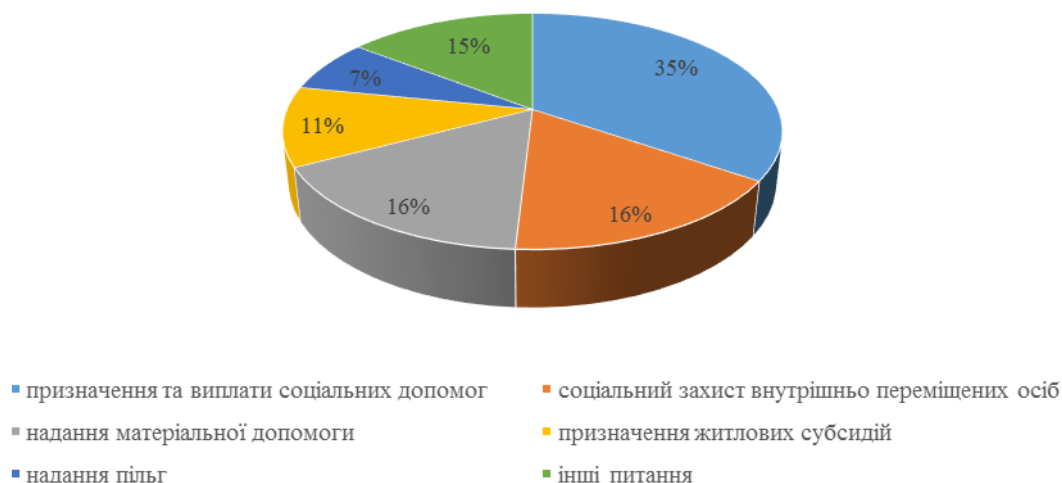

Рис. 2.7 – Структура звернень громадян до управління соціального захисту населення Селидівської міської ради у 2020 р.

У 2020 р. через «Урядову гарячу лінію» до Управління звернулося 206 громадян, що на 109 звернень менше від кількості звернень попереднього року (315 звернень у 2019 р.). Структура звернень до управління через гарячу лінію подібна до структури усних та письмових звернень (рис. 2.8).

Рис. 2.8 – Структура звернень до управління соціального захисту населення через урядову гарячу лінію

Основні питання, які цікавлять громадян стосуються процедури призначення та виплати державних соціальних допомог, програми з обслуговування ветеранів війни та ветеранів праці, надання цим категоріям осіб матеріальної допомоги, процедура та порядок надання житлових субсидій, захист інтересів внутрішньо переміщених осіб, надання пільг.

У своїх зверненнях громадяни звертають уваги на необхідність прискорення здійснення виплат державної соціальної допомоги, субсидій та пільг, непогодження з розмірами встановлених державних виплат, необхідність надання чисельних довідок та актів в процесі подання документів для одержання державної соціальної допомоги.

Аналіз отриманих звернень дозволяє зробити висновки, що їх зменшення відбулося внаслідок ефективної роботи спеціалістів управління зі своєчасного розгляду та призначення окремих видів допомог відповідним категоріям громадян відповідно до встановлених законодавством строків, підвищення якості інформаційної та консультаційної роботи.

З метою попередження надходження повторних та колективних запитів від громадян, недопущення прострочення термінів призначення державної соціальної допомоги, протягом 2020 р. були посилені вимоги до працівників управління, проводилася активна роз'яснювальна робота серед населення з найбільш поширених звернень та проблемних питань. У 2020 році до управління не надходило повторних та колективних звернень.

На інформаційних стендах управління та офіційному сайті Селидівської міської ради розміщено актуальну інформацію щодо графіків прийому громадян керівництвом управління, оновлені нормативні документи, графік роботи «Мобільного соціального офісу» та виїзного прийому громадян, телефони довіри та «Пряма лінія».

У 2020 році керівництвом управління було здійснено 141 особистий прийом, 2 виїзних прийоми, проведено 12 «Прямих ліній» з прийомом на них 23 звернень громадян. Крім того начальник управління приймає участь у

особистих та виїзних прийомах, що здійснюються міським головою Селидівської міської ради.

Інформаційно-роз'яснювальна робота проводиться на офіційному сайті Селидівської міської ради та з залученням міського телебачення «Інфоцентр» з наступних питань :

- щодо особливостей здійснення виплат державних соціальних допомог на період дії карантину;
- щодо змін до порядку призначення і виплати допомоги на дітей одиноким матерям;
- порядок відшкодування вартості послуги з догляду за дитиною до трьох років «муніципальна няня»;
- щодо порядку призначення і виплати тимчасової державної допомоги дітям, батьки яких ухиляються від сплати аліментів;
- щодо монетизації одноразової матеріальної допомоги «пакунок малюка» у 2020 році;
- щодо призначення та виплати на період дії карантину допомоги на дітей фізичним особам-підприємцям.

Порушень термінів розгляду звернень громадян у 2020 р. не було.

Управлінням постійно проводиться робота зі сприяння в вирішенні питань соціально-економічного розвитку міської ради. Зокрема, в сфері аналізу ситуації в соціально – трудовій сфері на території міської ради лише у 4 кварталі 2020 р. було перевірено 12 колективний договори та 12 змін і доповнень до колективних договорів наданих на реєстрацію. Проведено певну роботу з виплати заборгованості по заробітній платі в місті, яка склала на 01.12.2020 –53755,3 тис. грн., що на 35821,3 тис. грн. або в 2 рази більше в порівнянні з початком 2020 (17934,0 тис.грн.). Станом на 01.01.2021 заборгованість склала 14278,0 тис.грн., що на 39477,3 тис.грн. або 73,4 % менше в порівнянні з 01.12.2020 р.

В напрямку здійснення контролю в органах ПФУ по пенсійним справам за проведено 145 перевірок правильності призначення нових

пенсійних справ, 283 перевірки своєчасності проведення перерахунків, 276 перевірок правильності закриття особових рахунків в зв'язку зі смертю одержувачів пенсій, 54 перевірки пенсійних справ щодо відмови в призначенні пенсій. Виявлено порушення з переплати на суму 45,72 грн і недоплати по справі у сумі 10366,92 грн.

Протягом 2020 р. проведено 2703 перевірки достовірності та повноти інформації про доходи та майновий стан осіб, які входять до складу сімей, що звернулися за призначенням адресної державної допомоги. Поведено та за результатами перевірки складено 70 актів обстеження матеріально-побутових умов сімей внутрішньо переміщених осіб за результатами перевірки достовірності зазначеної в заяві інформації про фактичне місце проживання/перебування.

На обліку в управлінні знаходиться 20150 справ з призначення соціальної допомоги різним категоріям населення, щодо яких автоматично обробляється інформація та здійснюється контроль за призначенням соціальної допомоги щоквартально.

Управління здійснює забезпечення соціального захисту малозабезпечених громадян шляхом призначення державної соціальної допомоги, адресної грошової допомоги малозабезпеченим громадянам, сім'ям з дітьми, інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам. Контингент отримувачів у 2020 році склав 8718 осіб у т.ч.: допомог – 4893 Субсидій – 3825(в т.ч.362 СГТП).

В Селидівському управлінні соціального захисту населення здійснюється прийом документів на щомісячну адресну допомогу внутрішньо переміщеним особам та їх реєстрація в Єдиній інформаційній базі даних ВПО. Лише у 4 кварталі 2020 р. обліковано 119 осіб, прийнято на допомогу 165 заяви, видано 66 дублікатів довідок ВПО.

Таким чином, управління соціального захисту населення в повному обсязі реалізує свої основні функції – сприяння реалізації державної

соціальної політики щодо підтримки окремих найбільш вразливих верств населення на території Селидівської об'єднаної територіальної громади.

Висновки до розділу 2

Аналіз існуючих моделей організації систем соціального захисту свідчить про їх різноманітність та формування внаслідок певних історичних, культурних та національних особливостей. Не зважаючи на умовну типологізацію існуючих моделей, кожна країна додає свої особливості організації та функціонування системи соціального захисту.

В Україні формування системи соціального захисту відбувалося на основі радянської системи «вирівнювання» та повного державного забезпечення окремих сфер соціального життя суспільства. Протягом тривалого часу сформована складна ієрархічна структура системи соціального захисту майже не зазнала змін, що обумовлює низьку ефективність державних соціальних програм та відсутність достатнього обсягу фінансування.

Місцеві органи соціального захисту населення створюються в межах міських територіальних громад, виконують покладені на них функції щодо реалізації державної соціальної політики в межах фінансування з місцевого бюджету. В цілому, роботу управління можна охарактеризувати задовільно відповідно до загального переліку виконаних робіт з надання соціальних послуг та допомоги населенню.

РОЗДІЛ 3

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ

3.1 Проблеми фінансування соціального захисту населення в Україні

Внаслідок складної ієрархічної структури інститутів соціального захисту населення дуже важко відстежити конкретні джерела фінансування статей соціальних витрат як на державному, так і на регіональному й місцевому рівнях. За даними статистичних досліджень, соціальна сфера України фінансується недостатньою мірою через відсутність необхідного бюджетного фінансування. В європейських країнах видатки на соціальне забезпечення є захищеними, крім того у деяких країнах майже половина видатків бюджету спрямовується до соціальної сфери. Визначені державні соціальні гарантії, з однієї сторони, фіксують межу показників якості життя населення та обсягу надання соціальних послуг, з іншої – створюють певні протиріччя всередині країни. В світовій практиці соціального захисту також відсутні приклади скасування чи скорочення певних соціальних програм у випадках відсутності чи припинення (нестачі фінансових ресурсів) фінансування державою, що досить часто реалізується українським Урядом. Зважаючи на те, що соціальний сектор охоплює також політику країни щодо врегулювання зайнятості (скорочення безробіття), охорони здоров'я, науки і освіти, культури та спорту, то фінансування соціальних програм має бути гарантоване Урядом, переглядатися та збільшуватися відповідно до потреб соціального розвитку та зростання дохідної частини бюджету.

Недостатність фінансування соціальної сфери в Україні обумовлена не тільки відсутністю достатніх фінансових ресурсів держави та місцевих бюджетів, а й відмовою від використання сучасних альтернативних джерел,

не типових для вітчизняної економіки – коштів спеціально створених недержавних соціальних фондів та приватного бізнесу. Фінансове забезпечення соціальної сфери розглядається як комплексна підсистема фінансово-кредитного механізму, методу покриття витрат, методу фінансового впливу на соціально-економічні процеси та сукупність грошових фондів (рис. 3.1). Під фінансовим забезпеченням соціальної сфери розуміють цілісну систему організації фінансових відносин, які включають відповідні форми, методи та інструменти їх реалізації, в процесі мобілізації та розподілу фінансових ресурсів з метою створення умов для ефективного функціонування соціальної сфери в Україні на основі вирішення відповідних завдань, зумовлених соціальними функціями держави [45].

Рис. 3.1 – Система фінансування соціальної сфери [9]

Отже, система фінансування соціальної сфери складається з бюджетних та позабюджетних коштів й донорського фінансування. Бюджетне фінансування – це передусім видатки бюджетів усіх рівнів.

Позабюджетне фінансування представлено самофінансуванням, мобілізацією коштів з інших джерел та кредитуванням. Донорське фінансування є найменш поширеною в Україні формою фінансового забезпечення соціальної сфери, хоча останніми роками набула популярності грантова підтримка соціальних проектів від міжнародних організацій, особливо з реалізацією на Сході країни.

На думку Овчарової Н. [24] домінування бюджетної форми фінансування соціальної сфери обумовлено саме особливостями її функціонування, зокрема:

соціальна сфера охоплює процеси життєдіяльності усього суспільства, є основною частиною відтворювальної системи країни, забезпечує надання державних соціальних гарантій визначеним категоріям населення країни, тому потребує гарантій фінансового забезпечення зі сторони уряду;

споживання соціальних послуг безпосередньо впливає на рівень соціальної стабільності та справедливості, у зв'язку з чим нерівномірність розподілу доходів населення не дають можливості самостійно фінансувати певні види соціальних послуг (культура, освіта, охорона здоров'я тощо) окремим категоріям населення;

низька ефективність надання соціальних послуг, оскільки вони спрямовані на задоволення потреб дуже широкого кола споживачів, а не на одержання прибутку – у зв'язку з чим участь бізнесу в фінансуванні соціальних проектів носить нерегулярний характер і обмежується, як правило, сферою надання високовартісних послуг, що споживаються лише окремими групами без врахування принципу справедливого розподілу соціальних послуг;

неспроможність ринкових регуляторів до вирішення наявних проблем соціальної сфери, оскільки ринок не виробляє безоплатні для кінцевих споживачів блага, ринкові механізми призводять лише до загострення соціальних проблем та нерівності у суспільстві.

Бюджетні видатки, спрямовані на фінансування соціальної сфери, досить різноманітні, оскільки вони виконують різну роль у відтворювальному процесі (поточні та капітальні), мають різне джерело фінансування (державний і місцеві бюджети) та термін реалізації (поточні, середньострокові та довгострокові), а також мають різне функціональне, відомче та цільове призначення [9]. Класифікація бюджетних видатків на фінансування соціальної сфери наведена на рис. 3.2.

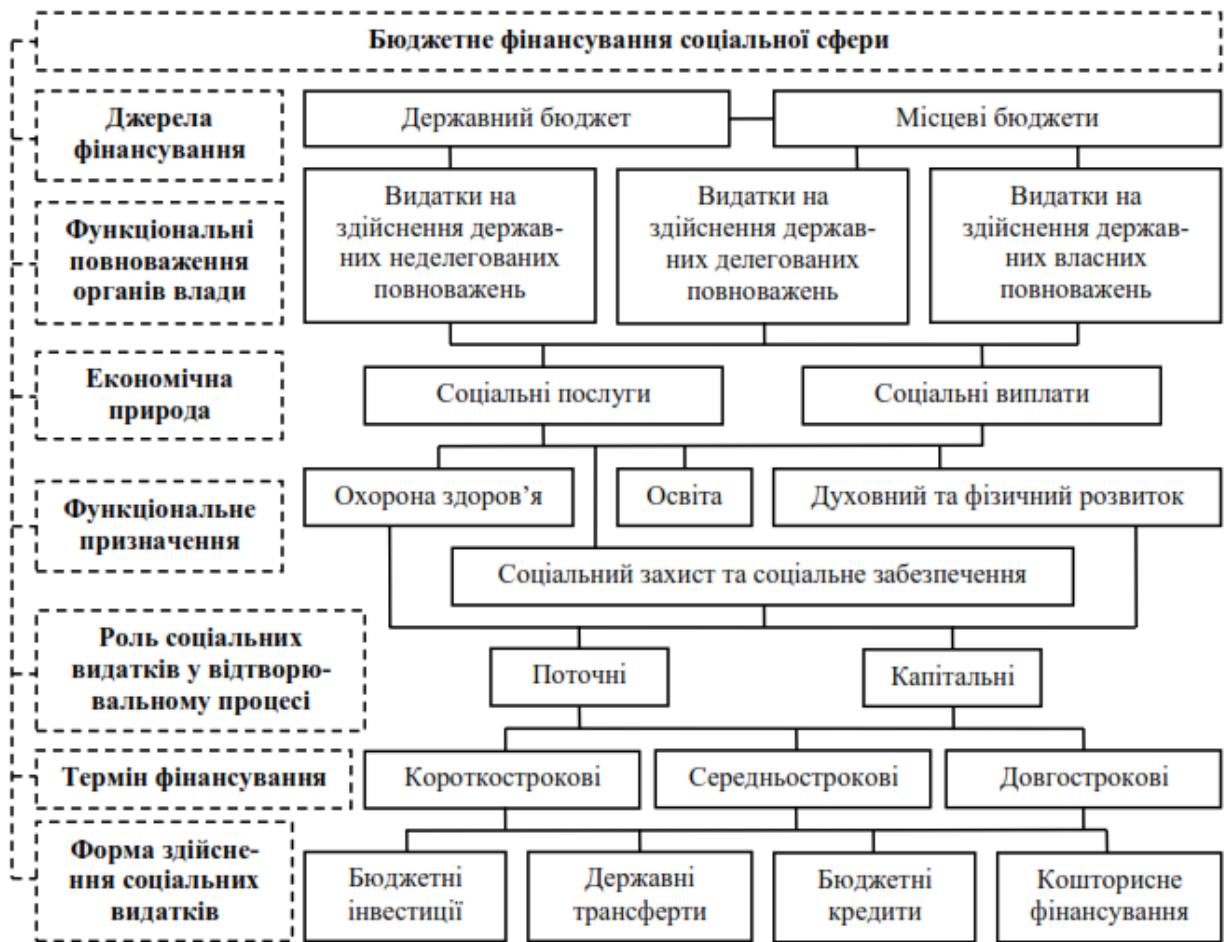

Рис. 3.2 – Класифікація бюджетних видатків у соціальній сфері [9]

Відповідно до функціонального призначення видатки бюджету на фінансування соціальної сфери поділяються на фінансування соціального захисту та соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я, спорту та фізичного розвитку, культури та духовного розвитку тощо (рис. 3.3).

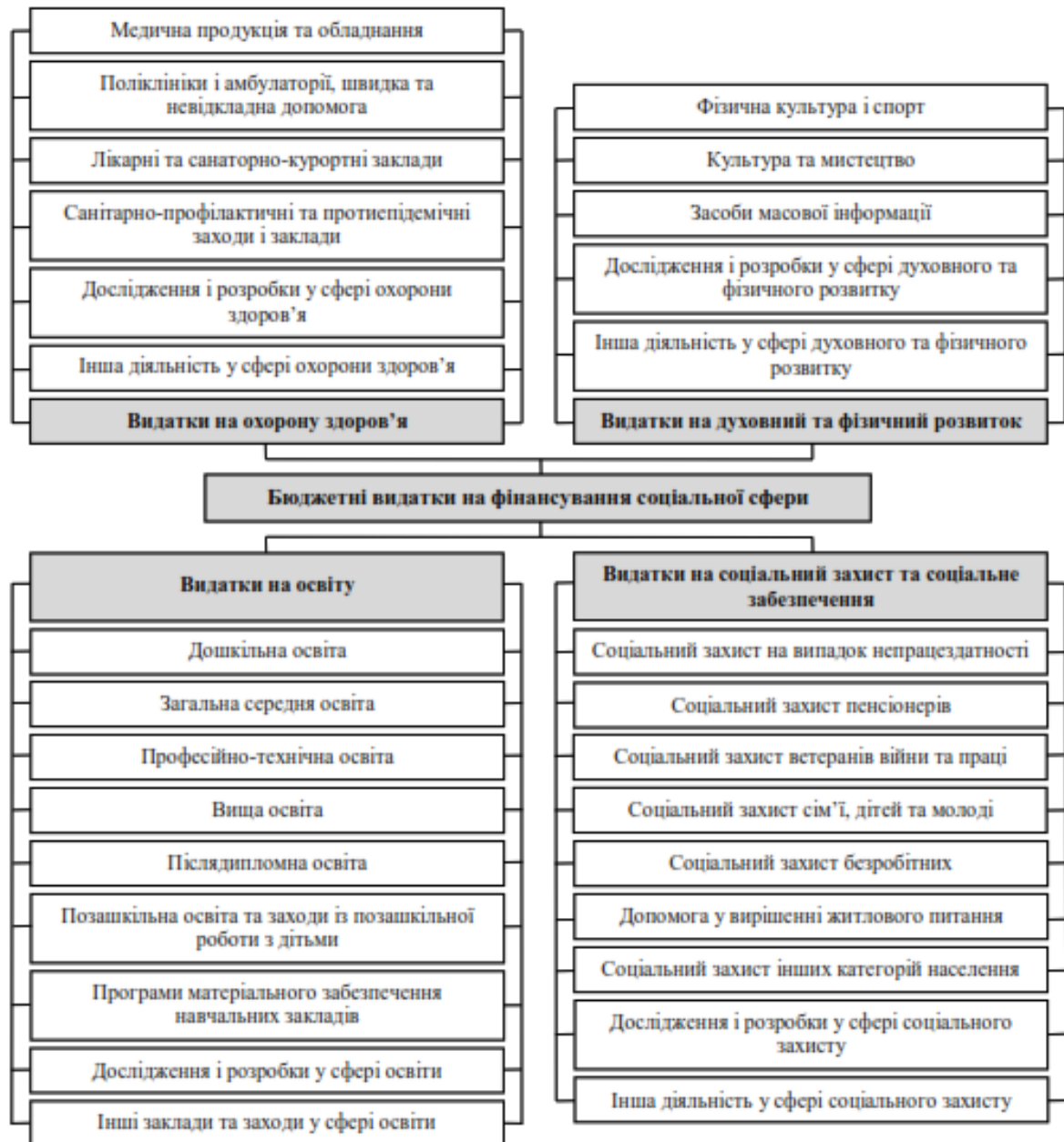

Рис. 3.3 – Державні видатки на соціальну сферу за функціональною класифікацією [9]

Основною проблемою бюджетного фінансування, крім його обмеженості, є система міжбюджетних трансфертів (дотації вирівнювання, субвенції тощо). В умовах бюджетної децентралізації, пропорції фінансування й межі в соціальній сфері залишаються розмитими та дуже нечіткими внаслідок дублювання певних функцій та відсутності виконавців інших. На думку Пріхно І. [32], існуюча система розпорядників бюджетних

коштів в соціальній сфері створювалась виходячи з необхідності ефективного розподілу обмежених обсягів державних фінансових ресурсів, при чому відбувається розподіл коштів за видами бюджетних установ, а не за їх функціональним призначенням в наданні соціальних послуг. Аналогічної думки й Скулиш Ю. [42], відзначаючи наявність ситуації, коли певні статті видатків на соціальну сферу здійснюються як із державного так і з місцевого бюджету, що зменшує прозорість самого процесу та ефективність управління бюджетними коштами.

В дослідженні [10] зазначається, що однією з головних причин недофінансування сфери соціального забезпечення та соціального захисту України є її обтяженість значною кількістю пільг та відсутністю адресності під час надання допомоги населенню. За оцінками експертів, загальна вартість пільг що закріплені чинним законодавством у соціальній сфері становить від 3,8 до 5,8 млрд доларів США в рік.

В Україні вдосконалення фінансування системи соціального захисту є важливим елементом державної політики, адже в умовах складної фінансово-економічної та політичної ситуації стрімко знижуються рівень життя громадян, їх зайнятість, доступність суспільних благ. Також сьогодні для України, як і інших європейських країн, характерними є загострення демографічних чинників, збільшення людей пенсійного віку на тлі зниження кількості працездатних осіб. При цьому в Україні значна частка населення працездатного віку офіційно не працює, що, відповідно, знижує загальну суму внесків до страхових фондів.

Фінансове забезпечення соціального захисту населення України з кожним роком в абсолютному розмірі збільшується, водночас фінансові можливості держави є обмеженими з огляду на необхідність здійснення політики оптимального податкового навантаження на суб'єктів господарювання. Тому вдосконалення фінансового забезпечення системи соціального захисту населення потребує стимулювання державою багатоканального фінансування, активізації спрямування фінансових потоків

суб'єктів господарювання у соціальну сферу. Потрібно впровадити програми розвитку ринку праці, підвищення рівня життя населення, забезпечення мінімальної заробітної плати, здійснення заходів соціального забезпечення для тих, хто його потребує. Держава повинна дотримуватися принципів самозабезпечення економічно активної частини населення, тобто створення умов для того, щоб працююча особа мала змогу заробляти стільки, скільки дозволяють її здібності та ініціатива, забезпечувати себе та свою сім'ю.

3.2 Оцінка ефективності реалізації державної соціальної політики

Оцінити ефективність реалізації державної соціальної політики можна з використанням математичних методів з визначенням основних показників. Показником ефективності реалізації державою соціальної політики, зокрема соціального захисту є зменшення рівня бідності в країні. Тому рівень бідності в країні (Y) визначається як результативна ознака. Факторними ознаками є прожитковий мінімум (x_1), рівень мінімальної заробітної плати (x_2), рівень мінімальної пенсії за віком (x_3), ВВП в розрахунку на одну особу (x_4) та сукупні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (x_5).

Вихідні дані для регресійного аналізу впливу розмірів прожиткового мінімуму, мінімальної пенсії і мінімальної заробітної плати, рівня ВВП на одну особу, видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення на рівень бідності в країні відповідно до даних Державної служби статистики наведено в таблиці 3.1.

Практична побудова регресійних залежностей здійснювалася в програмному продукті Excel, який надає широкі можливості прогнозування динаміку змін певних показників при побудові математичної моделі. Коефіцієнти регресії було визначено на основі вихідних даних щодо значень результативної та факторних ознак у період з 2010 по 2020 рр.

Таблиця 3.1 – Вихідні дані для регресійного аналізу

Роки	рівень бідності населення, %	прожитковий мінімум, грн	рівень мінімальної заробітної плати, грн	рівень мінімальної пенсії за віком, грн	ВВП в розрахунку на одну особу, грн	сукупні видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, млн грн
	Y	X ₁	X ₂	X ₃	X ₄	X ₅
2010	23,5	875	869	695	23 600	104,5
2011	25,8	934	941	750	28 814	105,4
2012	24	1037	1 073	822	30 913	125,4
2013	22,4	1108	1 147	894	31 989	145,0
2014	28,6	1176	1 218	949	35 834	137,9
2015	58,3	1330	1 218	949	46 210	176,3
2016	58,6	1399	1 378	1 074	55 854	258,4
2017	47,3	1624	3200	1106	70233	285,4
2018	43,2	1777	3723	1240	84 235	309,4
2019	38,5	1936	4173	1543	94 570	321,8
2020	31,2	2118	4723	1765	100432	329,8

Джерело: складено за даними Державної служби статистики України

На першому етапі дослідження з'ясовується наявність зв'язку між факторними (x_1 - x_4) та результативною (Y) ознаками. В табл. 3.2 наведено матрицю залежності між обраними показниками. На підставі отриманих результатів можна стверджувати про наявність сильного оберненого зв'язку визначених факторних показників з рівнем бідності населення країни. При цьому коефіцієнти кореляції між залежними змінними перевищують 0,85, що може породжувати, в свою чергу, явище мультиколінеарності.

Перевірка на мультиколінеарність здійснюється на основі обчислення визначника кореляційної матриці і побудові на його основі оберненої матриці залежності між показниками (табл. 3.2), а також визначення F-критерію (табл. 3.3).

Таблиця 3.2 – Кореляційна матриця залежності між показниками

	Y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅
Y	1,0	-0,952	-0,923	-0,924	-0,844	-0,808
x ₁	--	1,0	0,999	0,997	0,932	0,922
x ₂	--	--	1,0	0,999	0,921	0,921
x ₃	--	--	--	1,0	0,982	0,971
x ₄	--	--	--	--	1,0	0,964
x ₅	--	--	--	--	--	1,0

Таблиця 3.3 – Обернена матриця до кореляційної матриці залежності між показниками і F-критерії для оцінки мультиколінеарності

	Y	x ₁	x ₂	x ₃	x ₄	x ₅	F-критерій
Y	8,09	9,86	-1,02	4,63	-6,17	5,23	10,63
x ₁	9,86	711,08	-645,51	-45,08	-15,44	-94,23	1065,12
x ₂	-1,02	-645,51	600,52	41,21	6,91	-63,4	899,28
x ₃	4,63	-45,08	41,21	38,18	-29,72	21,3	55,77
x ₄	-6,17	-15,44	6,91	-29,72	33,14	40,5	48,21
x ₅	6,5	-23,1	4,6	-24,3	8,22	41,3	32,64

За результатами обчислень, значення F-критерію для всіх змінних перевищує критичні значення для 4 і 6 ступенів свободи та рівня значущості 0,05 що свідчить про наявність мультиколінеарного зв'язку між усіма змінними. Подальший аналіз здійснюється на основі окремих рівнянь парної лінійної регресії (3.1) – (3.5). Результати регресійного аналізу наведено на рис. 3.4.

$$y = 18,371 - 0,013x_1 \quad (3.1);$$

$$y = 32,613 - 0,0018x_2 \quad (3.2);$$

$$y = 25,717 - 0,0101x_3 \quad (3.2);$$

$$y = 26,204 - 0,0002x_4 \quad (3.4);$$

$$y = 20,572 - 0,0762x_5 \quad (3.5).$$

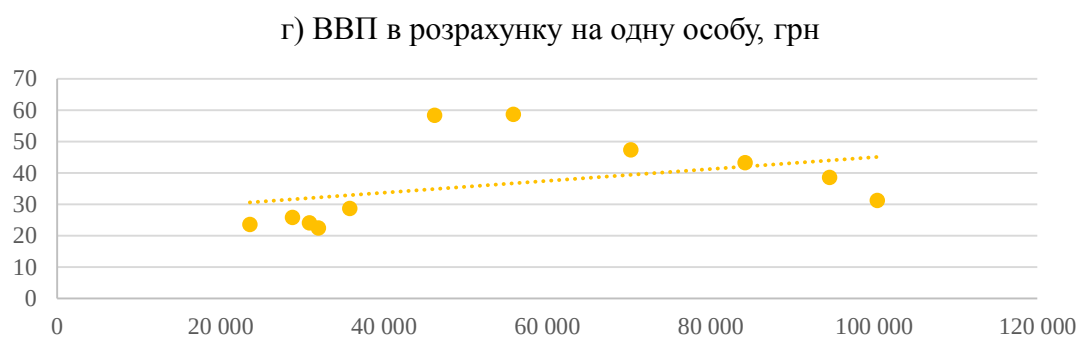

Рис. 3.4 – Результати регресійного аналізу

За результатами проведено аналізу можна зробити висновки, що зростання рівня прожиткового мінімуму на 100 грн призводить до скорочення бідності майже на 1%. Зростання усіх факторних показників сприяє зменшенню рівня бідності населення.

Ключовим пріоритетом соціальної політики майже кожної країни світу є подолання бідності як основного фактору політичної, економічної та соціальної нестабільності. Україна належить до країн з високим рівнем бідності, при чому особливістю є скорочення доходу більшості населення, яке при цьому працює і зберігає відносно високий соціальний статус. На відміну від країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), наявність роботи в Україні ще не є гарантією мінімального достатку [9].

В проведеному Інститутом демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України дослідженні йдеться про зростання рівня бідності в країні внаслідок «коронавірусної кризи». За результатами дослідження, до категорії «бідних» потрапить майже 45 % населення країни (рис. 3.5) [3].

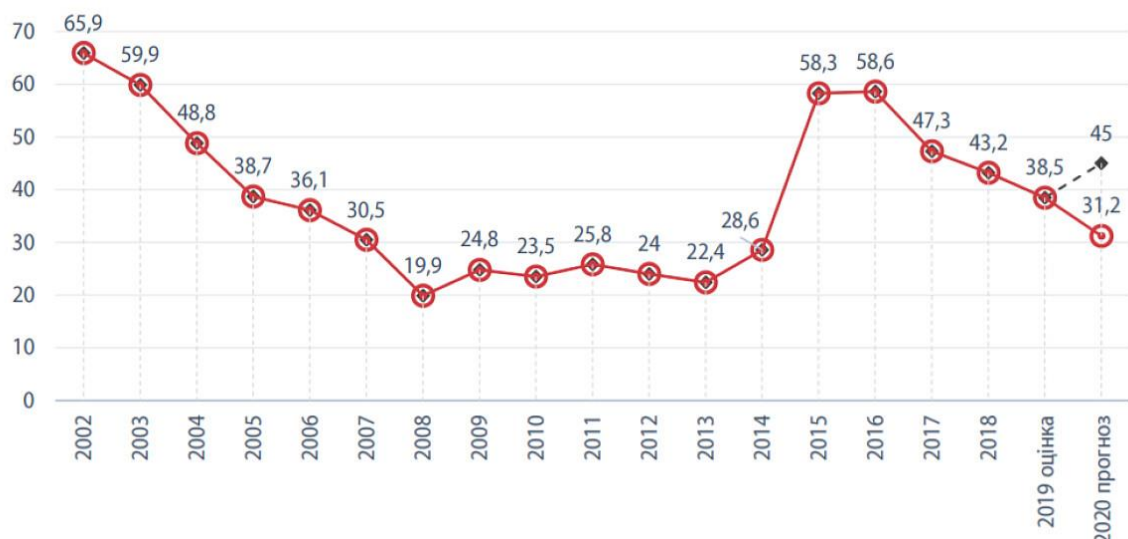

Рис. 3.5 – Динаміка та прогноз рівня бідності, %
(за витратами нижче фактичного прожиткового мінімуму) [3]

У дослідженні також виділено основні передумови зростання бідності населення до 44%:

скорочення доходів або втрата основного джерела доходу. За даними агентства Info Sapiens, у березні 2020 року 60% опитаних зазначили, що мають фінансові втрати, зокрема через зменшення регулярного доходу, повну його втрату і втрату роботи;

зниження доступності придбання базових товарів. За даними КМІС, 29% населення занепокоєні через зростання цін на харчові продукти;

зниження фінансової спроможності для оренди житла. Втрата основного джерела доходу або його частини породжує додатковий ризик для орендарів житла — необхідність пошуку нового. Через введення карантину операції з оренди житла впали на 32%;

погіршення соціальної стабільності та зростання криміналізації соціального середовища. Однією із загроз введення або продовження карантину через коронавірус є збільшення кількості крадіжок у магазинах (56%), нападів на вулицях (46%) і сприяння підвищенню мародерства (45%);

загроза поширення добровільної соціальної ізоляції і втрата соціальних контактів («перехід» життя у віртуальне середовище). Карантин значно вплинув на звички українців. Зокрема, у період карантину велика частина населення стала більше часу проводити в смартфоні (70%), за комп'ютером (44%), у соціальних мережах (51%) тощо;

песимістичні очікування. Уже зараз українці змушені відмовляти собі в товарах повсякденного попиту, дехто був змушений переглянути заплановані витрати, зокрема відкласти придбання одягу та взуття, поїздки та відпустку. Водночас дехто припиняє виплату товарів і послуг ЖКГ.

Таким чином, сучасні підходи до здійснення соціальної підтримки можна вважати недостатньо ефективними внаслідок суттєвого загострення проблем в соціальній сфері, зокрема недостатній рівень фінансування та зростання рівня бідності населення. З урахуванням обмеженості державних фінансових ресурсів актуальності набувають альтернативні джерела.

3.3 Визначення альтернативних варіантів розвитку системи соціального захисту населення

Виходячи з наявних проблем в організації та фінансуванні системи соціальної підтримки населення, з урахуванням міжнародного досвіду організації моделей соціальної підтримки, спираючись на поточний стан розвитку економіки, окреслені соціальні орієнтири та наявні фінансові, матеріальні та технічні ресурси територіальних громад та держави, можна запропонувати певний сценарій реформування системи соціального захисту населення в Україні.

Заходи та механізми реформування мають спиратися на певні концептуальні положення, що забезпечують не просто зміну механізму надання соціальних послуг в межах державних чи приватних програм, а гарантують балансування витрат фінансових ресурсів на соціальну сферу з прогнозованими та фактичними соціальними ефектами від реалізації програм, тобто враховуючи принципи економічної доцільності та соціальної справедливості.

Таким чином, концептуальні положення щодо створення та функціонування нової моделі інтегрованої системи соціальної підтримки населення України, ґрунтуються на положеннях:

- зосередженість на найбільш соціально вразливих верствах населення;
- оптимізація існуючих державних соціальних програм та проектів;
- створення інформаційного та технологічного середовища функціонування оновленої системи соціального захисту;
- запровадження інформаційної системи управління (моніторингу, контролю, оцінки) системою соціального захисту населення.

Сферою уваги оновленої системи соціального захисту мають стати найбільш уразливі верстви та групи населення, тобто соціальна підтримка має розподілятися за принципом «чим більш нужденною (соціально

відторгненою)» є особа, тим більшого піклування вона заслуговує зі сторони держави. Таким чином «цільовою» аудиторією системи соціального захисту населення мають стати особи з високим та надвисоким рівнем «нужденності» (рис. 3.6). Рівень соціальних виплат також знаходиться в залежності від ступеня вразливості окремих верств населення.

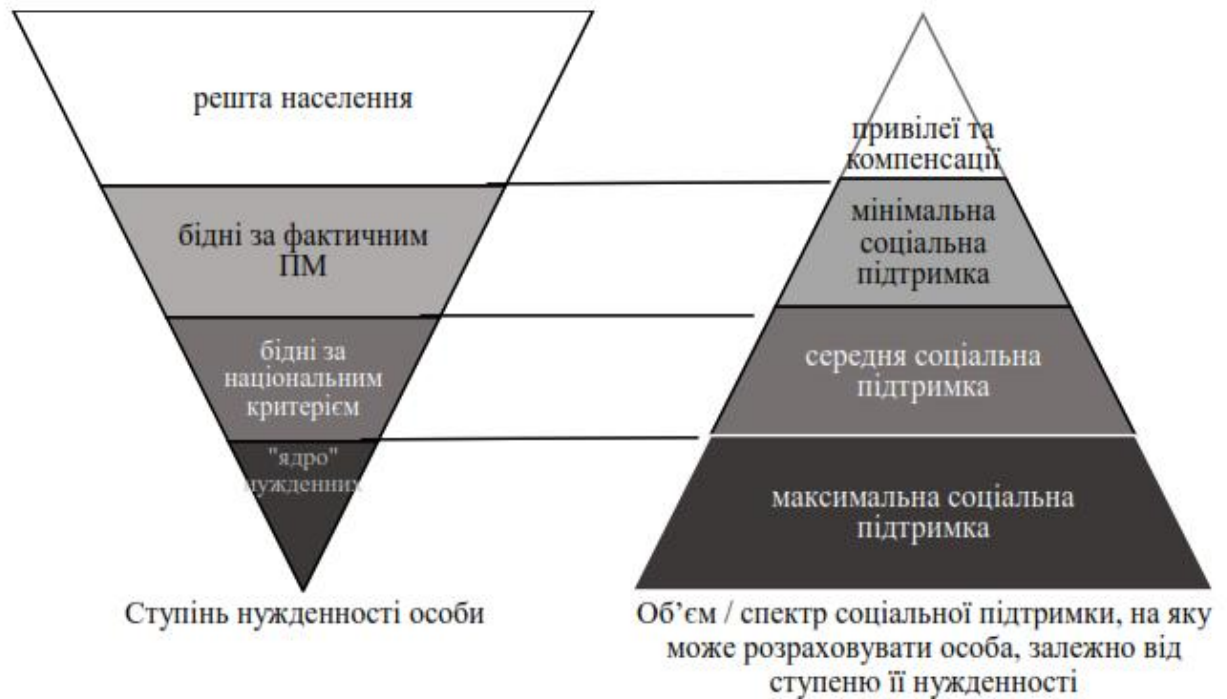

Рис. 3.6 - Концептуальні принципи нової моделі інтегрованої соціальної підтримки

Державна чи приватна соціальна підтримка найбідніших категорій населення відбувається у напрямку підтримки рівня наявних доходів, базою для даних заходів є відповідні профільні блоки. Основною програмною платформою може стати державна соціальна допомога малозабезпеченим категоріям населення – як єдина на сьогодні діюча програма, що забезпечує підтримку та забезпечення рівня життя окремих категорій громадян на рівні не нижче за прожитковий.

Відповідно до оновлених принципів визначення категорій отримувачів соціальної допомоги від держави, може бути змінений й порядок визначення

статусу особи, перелік послуг, що може бути нею отриманий та сама процедура споживання соціальної послуги. Проте, найбільшій особі мають право на отримання соціальних послуг, пільг та захисту з усіх профільних блоків та за усіма напрямками, відповідно до наявних потреб особи (рис. 3.7).

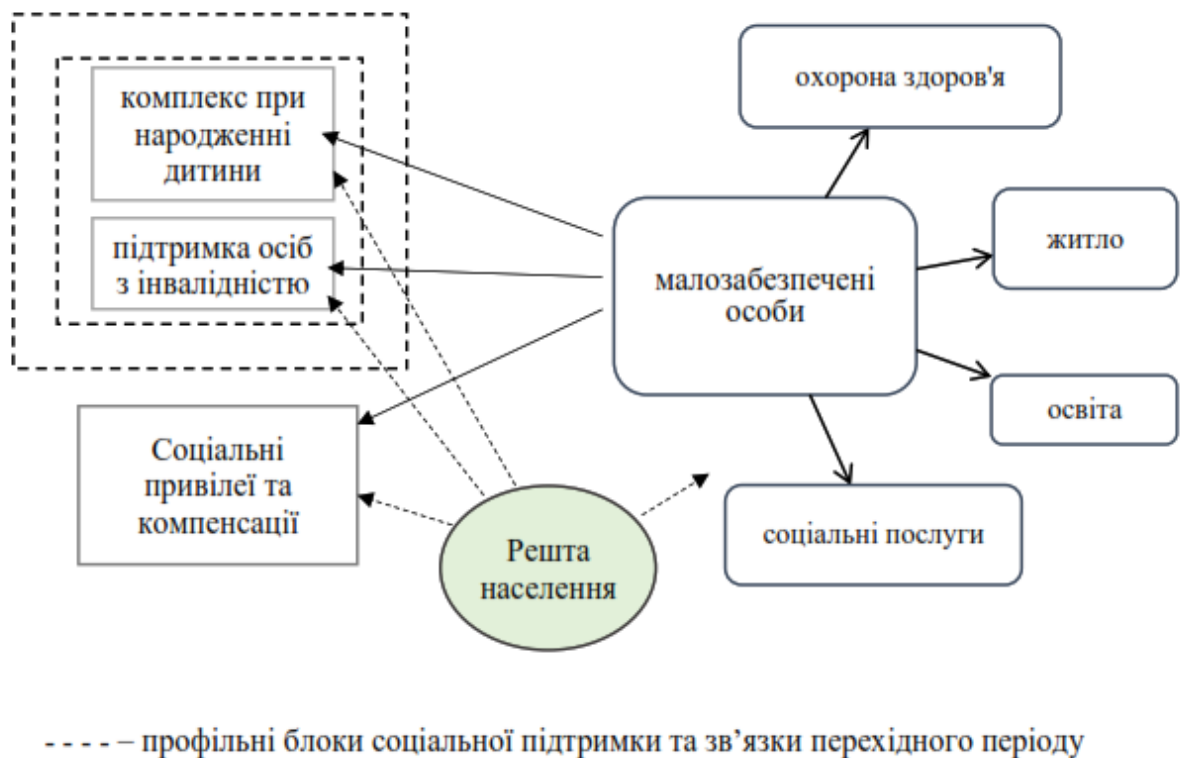

Рис. 3.7 – Блок-схема організації моделі інтегрованих соціальних послуг перехідного періоду реформування

Отже, при подачі заяви та визначеного комплексу документів до органів соціального захисту на отримання соціальної допомоги за статусом малозабезпеченості, система здійснить автоматичну перевірку заявника на необхідність отримання й супутніх інших видів соціальної допомоги, наприклад, субсидії на відшкодування витрат на комунальні послуги, допомогу одиноким матерям чи особам з інвалідністю, надання психологічної чи юридичної консультації, певних видів медичних послуг тощо. Таким чином, звернувшись за допомогою з недостатнього

забезпечення (злиденності), особа отримує доступ до певного комплексу соціальних послуг на які має право (рис. 3.8).

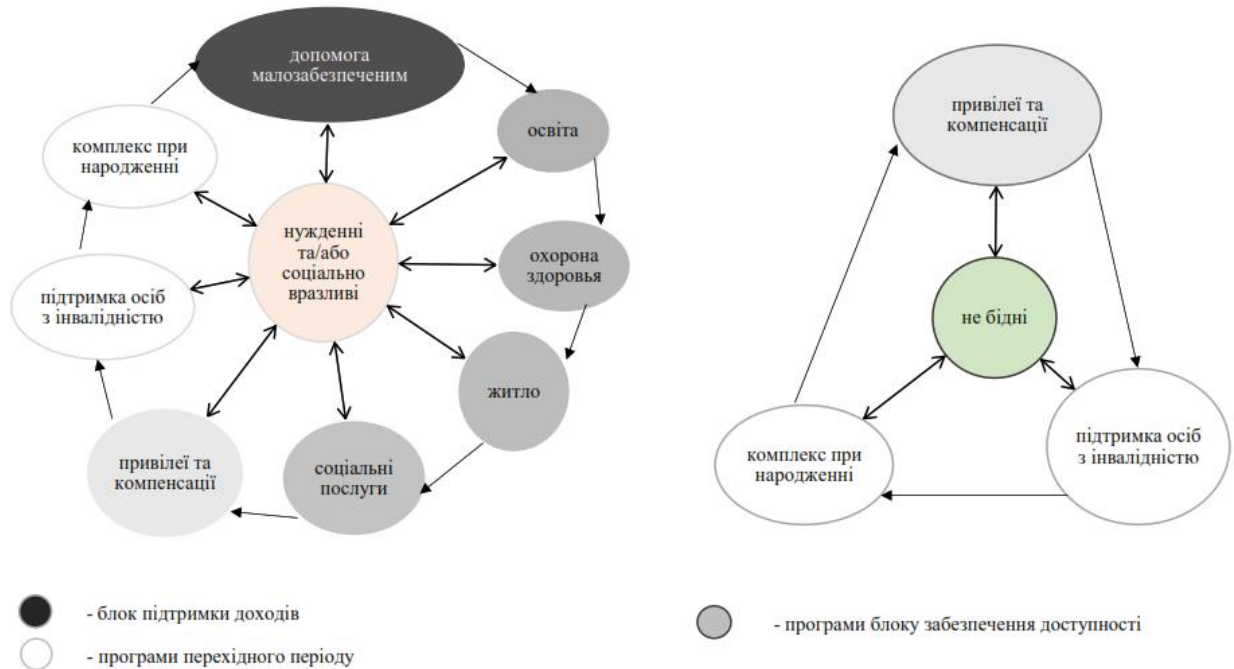

Рис. 3.8 – Алгоритм перевірки потреби особи в соціальній підтримці за профільними блоками системи соціальної підтримки залежно від категорії претендента

Разом з тим, наявність у особи достатнього рівня доходу не позбавляє її права на отримання певних соціальних послуг та виплат. Потрапляючи до єдиної інтегрованої системи соціальної підтримки особа автоматично буде перевірятися на необхідність забезпечення доступу до певних категорій соціальних послуг. І вибір програм і їх наповнення будуть визначатися відповідно до рівня соціального забезпечення особи. Таким чином, якщо особа має достатній рівень доходів та може самостійно забезпечити себе переважною частиною соціальних послуг (освіта, культура, охорона здоров'я, спорт тощо), то державна соціальна підтримка буде надана в межах заяви (наприклад, допомога при народженні дитини, допомога на поховання тощо).

Така організація надання соціальної підтримки та послуг максимально враховує принцип соціальної справедливості, надає соціальній підтримці адресності, зменшує випадковість та помилки віднесення певних осіб до пільгових категорій, зменшує фінансові витрати на виплати соціальної допомоги особам, які її потребують в меншому ступені відносно прожиткового мінімуму / рівня доходу.

Важливим елементом реформування діючої системи соціальної підтримки є упорядкування існуючих соціальних програм та проектів, в першу чергу, за рахунок скорочення їх кількості. Другим кроком є максимальна інтеграція існуючих програм до кількох програмних платформ, які охоплюватимуть певні аспекти соціального захисту та підтримки населення. З програмних платформ формуватимуться профільні (спеціалізовані) блоки, що відповідають сферам надання соціальної підтримки та захисту.

На сьогодні досить незначна кількість існуючих програм соціальної підтримки населення може бути інтегрованою до конкретної програми-платформи. Більше того, не для всіх програм соціального захисту та підтримки таке об'єднання є доречним та виправданим. Тому в стратегічній перспективі доречною є визначення базових програмних блоків та розробка поетапного механізму їх реалізації. На етапі реформування системи соціальної підтримки та захисту, доречним є паралельне функціонування самостійних програм соціального захисту у вигляді певних блоків, які спрямовані на:

надання переліку послуг та підтримки (у т.ч. матеріальної) особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю;

реалізація програм щодо покращення демографічної, екологічної або соціальної ситуації (допомога родинам з малолітніми дітьми з метою підвищення народжуваності).

Зміна системи соціальних гарантій та стандартів також передбачає оптимізацію загальної кількості пільгових категорій, що мають право на

отримання соціальної допомоги чи виплат. Враховуючи, що не всі особи з числа отримувачів державної соціальної допомоги є нужденними, то з метою забезпечення оптимізації процесу надання соціальної допомоги та ефективного використання державних коштів, віднесення особи до певної соціальної категорії не обов'язково має передбачати супутні виплати матеріальної чи фінансової допомоги чи безоплатний доступ до певних соціальних послуг. Таким чином, при призначенні соціальної допомоги необхідною умовою буде врахування рівня доходів потенційного одержувача соціальних виплат.

Залежно від термінів цифровізації соціальних та економічних процесів в Україні, створення та функціонування електронного середовища системи соціальної підтримки та захисту буде пов'язано з іншими аспектами соціального життя суспільства. Така взаємодія може бути оформлена окремими блоками чи модулями базової електронної системи соціальної підтримки та захисту чи додатками до певних функціональних блоків.

Розробка електронного середовища системи соціального захисту (у-середовище) у форматі єдиного державного порталу з комплексом інформації щодо програм соціальної підтримки, обміну даними та інформацією між усіма учасниками процесу, дозволить скоротити видатки органів соціального захисту населення на проведення інформаційної роботи та час на пошук й обробку запитів громадян.

Умовою ефективної роботи запропонованого порталу є формування загальнодержавних баз даних з обміном необхідною інформацією між профільними державними відомствами, установами та організаціями що взаємодіють в процесі надання послуг з соціального забезпечення та захисту.

Е-середовище є практичним інструментом забезпечення «реверсивності» інформаційного потоку між учасниками процесу соціальної підтримки з метою якісного адміністрування, моніторингу, контролю та реформування програм соціального захисту центральним органом виконавчої влади у сфері соціальної політики.

Звернення потенційного отримувача соціальної підтримки (послуг) до органів соціального захисту (не залежно від місця знаходження особи та органу захисту) в паперовій чи електронній формі (через мобільний додаток) розпочинає інформаційний процес зі збору, опрацювання, використання, зберігання та передачі даних в інтересах заявника. Разом з тим, наявна оперативна статистична інформація щодо стану реалізації соціальних програм, кількість та категорії заявників з розподілом за певними класифікаційними ознаками (стать, вік, регіон проживання тощо) спрямовується до центрального органу управління з метою вчасного коригування існуючих програм та досягнення визначених стратегічних цілей соціального розвитку країни (рис. 3.9).

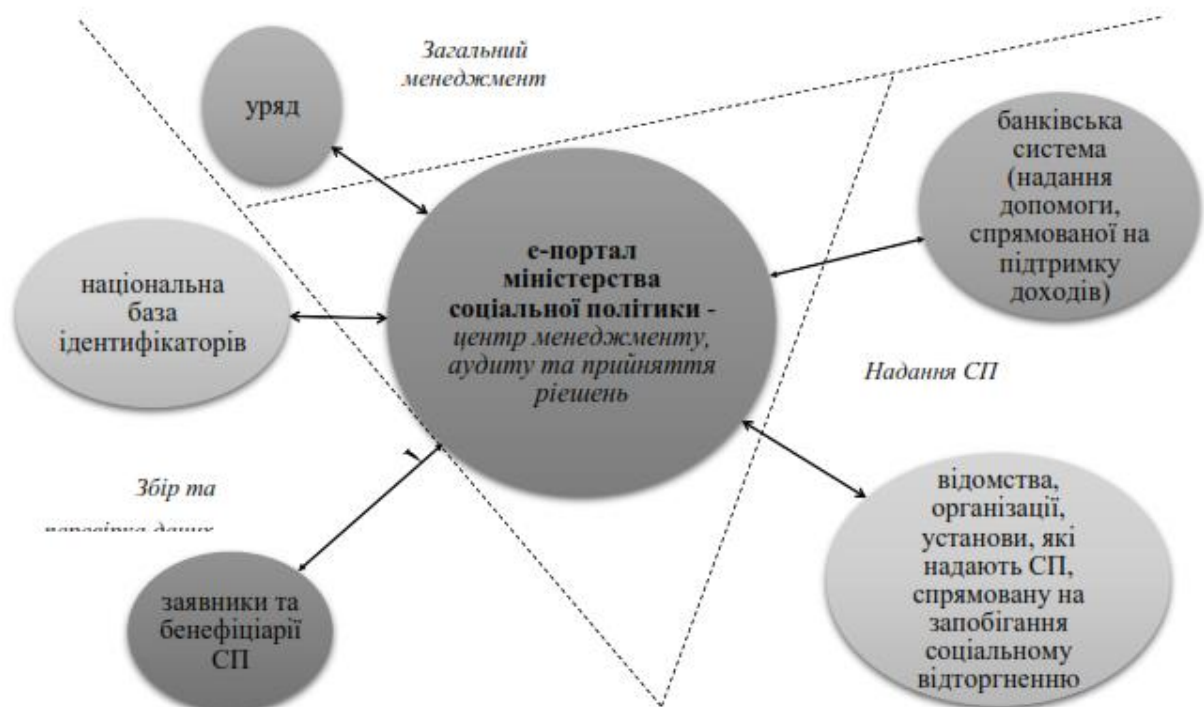

Рис. 3.9 – Потоки даних між учасниками процесу соціальної підтримки

Сучасні системи соціальної підтримки та захисту мають активно застосовувати інформаційно-телекомунікаційні технології для забезпечення роботи е-середовища, що значно скоротить час формування та обробки

запитів, збору та групування даних та оптимізує інші інформаційні потоки відносно призначення та надання соціальної допомоги.

Таким чином, зміна існуючої моделі соціального забезпечення та захисту зі скороченням фінансових витрат на її обслуговування та забезпечення передбачає поступовий перехід до електронного середовища, оптимізацію переліку та кількості соціальних державних стандартів та гарантій, категорій осіб, що мають на них право, а також формування певних програмних блоків з можливою інтеграцією інших сфер соціального життя населення.

Висновки до розділу 3

Проблеми фінансування соціальної сфери держави обумовлені майже 100 % фінансуванням соціальної підтримки та захисту за рахунок обмежених коштів державного бюджету. Історично фінансування соціальної сфери здійснювалося виключно за рахунок коштів державного бюджету, що з однієї сторони гарантією їх виплат, а з іншої – основною проблемою через обмеженість державних ресурсів та скорочення видатків на соціальну сферу. Недостатність фінансування обумовлена також чисельними державними соціальними гарантіями та нормами. Крім того, до сфери соціального забезпечення відносяться й особи пенсійного віку, частка яких зростає з кожним роком.

Програми соціальної підтримки та захисту населення, що реалізуються в країні не є досить ефективними, про що свідчить зростання рівня бідності населення відносно встановленого рівня прожиткового мінімуму. Альтернативним варіантом фінансування програм соціального захисту та підтримки населення є залучення коштів бізнесу та донорської допомоги, реформування системи соціальної підтримки.

ВИСНОВКИ

Належне фінансування системи соціального забезпечення та захисту населення сприяє підвищенню рівня й ефективності соціального захисту населення, зокрема підвищення розмірів мінімальних соціальних гарантій, забезпечення громадян якісними та відповідними європейському рівню умовами життя, зменшенню соціальної нерівності, зростання зайнятості, скорочення рівня бідності.

При дослідженні системи національної безпеки країни встановлено, що вона є основою функціонування суспільства, тому що передбачає визначення та постійний контроль за найбільш життєво важливими інтересами особистості (людини), суспільства та держави. Система національної безпеки є складно організованою та охоплює усі сфери життєдіяльності та процеси розвитку в країні.

Серед усіх складових національної безпеки економічна безпека посідає важливе місце, тому що визначає передумови розвитку. Складність системи економічної безпеки обумовлена її функціональним призначенням та роллю в процесі витворення та забезпечення життєдіяльності. Разом з тим, соціальний аспект національно та економічної безпеки останніми роками потребує все більшої уваги, оскільки становить основу відтворення людського капіталу. Найбільш поширеним інструментом соціальної політики щодо захисту інтересів у соціальній сфері є соціальний захист населення, який передбачає соціальний захист, соціальне забезпечення та виплати соціальної допомоги.

Аналіз існуючих моделей організації систем соціального захисту свідчить про їх різноманітність та формування внаслідок певних історичних, культурних та національних особливостей. Не зважаючи на умовну типологізацію існуючих моделей, кожна країна додає свої особливості організації та функціонування системи соціального захисту.

В Україні формування системи соціального захисту відбувалося на основі радянської системи «вирівнювання» та повного державного забезпечення окремих сфер соціального життя суспільства. Протягом тривалого часу сформована складна ієрархічна структура системи соціального захисту майже не зазнала змін, що обумовлює низьку ефективність державних соціальних програм та відсутність достатнього обсягу фінансування.

Місцеві органи соціального захисту населення створюються в межах міських територіальних громад, виконують покладені на них функції щодо реалізації державної соціальної політики в межах фінансування з місцевого бюджету. В цілому, роботу управління можна охарактеризувати задовільно відповідно до загального переліку виконаних робіт з надання соціальних послуг та допомоги населенню.

Проблеми фінансування соціальної сфери держави обумовлені майже 100 % фінансуванням соціальної підтримки та захисту за рахунок обмежених коштів державного бюджету. Історично фінансування соціальної сфери здійснювалося виключно за рахунок коштів державного бюджету, що з однієї сторони гарантією їх виплат, а з іншої – основною проблемою через обмеженість державних ресурсів та скорочення видатків на соціальну сферу. Недостатність фінансування обумовлена також чисельними державними соціальними гарантіями та нормами. Крім того, до сфери соціального забезпечення відносяться й особи пенсійного віку, частка яких зростає з кожним роком.

Програми соціальної підтримки та захисту населення, що реалізуються в країні не є досить ефективними, про що свідчить зростання рівня бідності населення відносно встановленого рівня прожиткового мінімуму. Альтернативним варіантом фінансування програм соціального захисту та підтримки населення є залучення коштів бізнесу та донорської допомоги, реформування системи соціальної підтримки.

СПИСОК ВИКОРОСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранник Л. Б. Фінансове забезпечення системи соціального захисту населення: теоретичний аспект. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014. № 1. С. 8–15.
2. Бичков С.І. Теоретичні аспекти формування системи соціального захисту населення. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej3/txts/SOCIALNA/01-BICHKOV.pdf> (дата звернення 24.02.2019 р.)
3. Бідність усе ближче: до кінця року вона торкнеться половини українців. URL: <https://thepage.ua/ua/news/riven-bidnosti-v-ukrayini> (звернення 10.05.2021)
4. Буяшенко В.В. Соціальна допомога в контексті повсякденності. *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. Філософія*. 2009. Випуск №39. с. 161-173 URL: http://www.zgia.zp.ua/gazeta/VISNIK_39_14.pdf (звернення 10.04.2021)
5. Варналій З., Білик Р., Хмелевський М. Соціальна безпека України: сутність, проблеми та шляхи забезпечення. *Економічний вісник університету*. 2020. № 45. URL: <https://economic-bulletin.com/index.php/journal/article/view/662> (звернення 10.05.2021 р.)
6. Гбур З. В. економічна безпека як одна зі складових забезпечення національної безпеки України на сучасному етапі. Інвестиції: практика та досвід № 18/2017. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/18_2017/18.pdf (звернення 10.05.2021)
7. Григораш Г.В. Системи соціального страхування зарубіжних країн: навч. посіб. Київ, 2008. 144 с.
8. Економічна безпека: Навчальний посібник. За ред. Варналія З. С. Київ, 2008. 302 с.

9. Жук О.Б. Фінансове забезпечення реалізації соціальної політики держави. Дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Львів, 2017. 314 с.
10. Загарій В.К., Ковальчук Т.Г., Синільник В.В. Пріоритетність розвитку цифрової економіки для України. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/3.pdf (звернення 24.03.2021 р.)
11. Звіт про науково-дослідну роботу «Удосконалення системи правоохоронних органів щодо забезпечення фінансово-економічної безпеки України». URL: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/65919/1/Reznik_1269.pdf (звернення 10.04.2021)
12. Капустин Н. Экономическая безопасность отрасли и фирмы. *Бизнесинформ*. 2010. № 11-12. С. 45-47.
13. Кінаш І. П. Склад і структура соціальної інфраструктури. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012. Вип. 3 (2). С. 171–176.
14. Кіт В. І., Михасюк І. Р. Ефективність бюджетного фінансування видатків на соціальну сферу і соціальний захист населення. *Наукові записки*. 2016. № 2 (53). С. 143–152.
15. Косова Т. Д., Басанцов І. В. Сутність і критерії ефективності системи соціального захисту. *Фінанси України*. 2000. № 8. С. 26–32.
16. Кришень О.В. Сучасні тенденції формування, реалізації та розвитку регіональної соціальної політики в Україні. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01\(44\)/09.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik_dums/2020/2020_01(44)/09.pdf) (звернення 24.03.2021 р.)
17. Лібанова Е.М. та ін. Людський розвиток в Україні: інституційне підґрунтя соціальної відповідальності: кол. моногр. Київ, 2017.
18. Малишко В.М. Актуальні проблеми економічної безпеки в системі національної безпеки України. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 4. С. 129–133.

19. Мандзіновська Х.О. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Наукові записки*. 2016 / 2 (53). С.159-166.
20. Михайловська І. М., Неліпович О. В. Система соціального захисту населення в Україні: сутність, основні складові та напрями вдосконалення. *Вісник Хмельницького національного університету*. 2011. № 6. Т. 4. С. 255–260.
21. Мірошніченко О.В. Визначальні функції системи національної економічної безпеки. *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки*. 2007. № 12. С. 8–12.
22. Новікова О. Ф., Сидорчук О. Г., Панькова О. В. [та ін.] Стан та перспективи соціальної безпеки в Україні: експертні оцінки [Текст] : монографія. Київ, Львів, 2018. 184 с.
23. Овсієнко О. В. Розбудова соціальної держави в Україні: пошук оптимальної економічної моделі. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2013. № 3 (14). С. 34–46.
24. Овчарова Н. В. Бюджетне фінансування соціальної сфери. Актуальні проблеми економіки та управління сучасної України: матеріали доповідей Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Ужгород, 16–17 травня 2014 р.). Ужгород, 2014. С. 245–248.
25. Осіпова Л.В., Грицик Н.В. Фінансування соціального забезпечення в умовах децентралізації. *Приазовський економічний вісник*. Випуск 2(13) 2019. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2019/2_13_uk/3.pdf (звернення 10.05.2021)
26. Основні засади соціального захисту в сучасній Україні. URL: <http://ipzn.org.ua/wp-content/uploads/2016/01/Osnovni-zasady-sotsialnogo-zahystu-v-Ukrayini.pdf> (звернення 10.05.2021)
27. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/> (звернення 10.05.2021)

28. Павлова Л.О. Політико-економічний аналіз системи соціального захисту населення в Україні. Дис. на здоб. наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Львів, 2015. 230 с.
29. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення. Київ, 2012. 302 с.
30. Погорелова С. Закономірності еволюції систем соціального захисту. *Вісник Пенсійного фонду України*. 2008. № 6. С.13–17.
31. Положення про управління соціального захисту населення Селидівської міської ради. URL: <https://selidovo-rada.gov.ua/vlada/struktura/upravlinnya/upravlinnya-pratsi-ta-sotsialnogo-zakhistu-naselennya/polozhennya> (звернення 10.05.2021)
32. Пріхно І. М. Механізми фінансового забезпечення соціальної сфери в Україні. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». 2017. Вип. 32. Ч. 1. С. 105–108.
33. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії. Закон України від 05.10.2000 № 2017-III (в редакції від 10.06.2018) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (звернення 10.05.2021)
34. Про загальнообов'язкове соціальне страхування. Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV (в редакції від 01.01.2021 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-14#Text> (звернення 10.05.2021)
35. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі від 29.10.2013 № 1277. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13> (дата звернення 24.03.2021 р.)
36. Про національну безпеку України. Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII (в редакції 23.04.2021). Верховна рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (звернення 10.05.2021).
37. Процюк С. Стратегічні напрямки вдосконалення державної політики соціального захисту економічно активного населення. *Теорія та*

практика державного управління. 2010. Вип. 2. С. 359-364. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2010_2_53 (звернення 10.05.2021)

38. Реут А.Г. Нові підходи до оцінювання ефективності системи соціальної підтримки України. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія: Економічні науки. 2018. №5, Т.1. С. 112-120.

39. Реут А.Г. Системи соціальної підтримки в Україні: оцінка та проблеми функціонування. *Danish Scientific Journal*. №17. Vol. 2. 2018. р. 30-36.

40. Руженський М.М. Трансформація інститутів соціального захисту населення в транзитивній економіці. Дис. на здоб. наук. ступеня доктора екон. наук за спец. 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. Київ, 2016. 411 с.

41. Семигіна Т.В. Соціальна політика – компроміс між комуналізмом і лібералізмом? *Нова парадигма: журнал наукових праць*. 2007. Вип. 67. С. 166–175.

42. Скулиш Ю. І. Вдосконалення механізму фінансування соціальної сфери в Україні. *Економіка та держава*. 2011. № 6. С. 34–36.

43. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. Київ, 2003. 265 с.

44. Соціальний захист населення України у 2019 році. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. URL: http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2020/zb/07/zb_szn_2019.pdf (дата звернення 24.03.2021 р.)

45. Фаріон М. М. Особливості системи соціального захисту населення в Україні. *Ефективна економіка*. № 7, 2017. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5709> (дата звернення 24.03.2021 р.)

46. Черенько Л. Система соціальної підтримки в Україні: неминучість реформ та оцінка перспектив. *Демографія та соціальна*

економіка. 2016. №2. с. 130-142. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/dse_2016_2_12 (звернення 10.05.2021)

47. Шаманська Н. Соціальний захист населення в контексті надання соціальних допомог: сучасний стан і пріоритети. *Галицький економічний вісник*. 2013. №2(41). с. 43–48. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/123456789/3059> (звернення 15.04.2021)

48. Штефан Л. Б., Когут Я. С. Сучасний стан реалізації державної бюджетної політики України в соціальній сфері. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 892–895. URL: <http://globalnational.in.ua/archive/10-2016/185.pdf> (дата звернення: 4.02.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А

Декану ФЕМ
Олейнікову О. А.
Студентки групи ФЕБзм-19
Спеціальності 072 Фінанси, банківська
справа та страхування
Буряковської Марини Лук'янівни
(П.І.Б.)

З А Я В А

Прошу затвердити тему випускної кваліфікаційної роботи у такому формулюванні:

і призначити науковим керівником _____

Дата _____ Підпис _____

Згода наукового керівника
випускної кваліфікаційної роботи _____
(підпис, дата) (П.І.Б.)

Висновок кафедри _____

Завідувач кафедри _____
(підпис, дата)

д.е.н., проф. Попова О.Ю.
(П.І.Б.)

Додаток Б

Перелік зауважень щодо оформлення кваліфікаційної роботи

Означення документа	Документ	Умовна відмітка	Зміст зауваження

«__» _____ 2021 р. _____ В. М. Антоненко